

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

**Tábory nucených prací a jejich zakotvení
v právním řádu ČSR**

Diplomová práce

Martina Musílková

Vedoucí diplomové práce:

Doc. JUDr. Ladislav Soukup, CSc.

Praha, březen 2009

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem v ní vyznačila všechny prameny, z nichž jsem čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze 31. 3. 2009

Martina Musílková

Poděkování:

Vedoucímu diplomové práce Doc. JUDr. Ladislavu Soukupovi, CSc. za podnětné rady a připomínky.

Panu Stanislavu Stránskému, předsedovi Sdružení bývalých politických vězňů, a členům Klubu PTP pro Kolínsko a Kutnohorsko, za poskytnuté informace, ochotu a čas, který mi věnovali při studiu.

V Praze 31. 3. 2009

Martina Musílková

Obsah

Obsah	0
Úvod	Chyba! Záložka není definována.
I. Tábory nucených prací - TNP	Chyba! Záložka není definována.
1. Historie donucovacích pracoven jako jeden z předobrazů budoucích táborů nucených prací	Chyba! Záložka není definována.
2. Politická situace, příprava a přijetí Zákona o TNP	Chyba! Záložka není definována.
3. Období činnosti příkazovacích komisí – konec roku 1948 – 31. 7. 1950	Chyba! Záložka není definována.
3.1. Zřízení TNP a jejich správa	Chyba! Záložka není definována.
3.2. Příkazovací komise. Zásady činnosti, struktura, působnost a rozhodovací pravomoc komisí	Chyba! Záložka není definována.
3.2.1. <i>Struktura a územní působnost komisí</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.2. <i>Složení komisí</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.3. <i>Práva a povinnosti příkazovacích komisí</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.4. <i>Osoby k zařazení</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.5. <i>Podávání podnětů</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.6. <i>Výměr</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.7. <i>Usnesení</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.8. <i>Odklad rozhodnutí</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.9. <i>“Dodávací” působnost</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.10. <i>Pravomoci komisí a jejich změny</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.2.11. <i>Počátek činnosti komisí</i>	Chyba! Záložka není definována.
3.3. Akce T 43	Chyba! Záložka není definována.
3.4. Očekávání a skutečnost	Chyba! Záložka není definována.
4. TNP po 1. srpnu 1950 až do jejich likvidace	Chyba! Záložka není definována.
5. Vznik a vývoj soustavy táborů nucené práce	Chyba! Záložka není definována.
6. Život v táborech	Chyba! Záložka není definována.
6.1. Podmínky a vnitřní režim v táborech	Chyba! Záložka není definována.
6.2. O poměrech v táborech očima internovaných	Chyba! Záložka není definována.
6.3. Výpověď očitého svědka	Chyba! Záložka není definována.
II. Pomocné technické prapory (PTP)	Chyba! Záložka není definována.
1. Poznámka na úvod	Chyba! Záložka není definována.
2. Příprava a vznik PTP	Chyba! Záložka není definována.
3. Vývoj PTP	Chyba! Záložka není definována.
3.1. Změna podřízenosti	Chyba! Záložka není definována.
3.2. 1952 – I. třetina roku 1953. Zastavení početního růstu a začínající snaha po účelovém využití jednotek	Chyba! Záložka není definována.
3.2.1. <i>Organizační statut</i>	Chyba! Záložka není definována.

3.2.2. Organizační změny	Chyba! Záložka není definována.
3.3. Závěr roku 1953 – 1. polovina roku 1954. Zrušení a reorganizace PTP a vznik vojenských pracovních jednotek s účelovým charakterem	Chyba! Záložka není definována.
Závěr	Chyba! Záložka není definována.
Seznam zkratk:.....	Chyba! Záložka není definována.

Seznam literatury:	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 1	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 2	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 3	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 4	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 5	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 6	Chyba! Záložka není definována.

Úvod

Historie je daná. Lze čerpat pouze z ověřených dokumentů a vypovědí, v tomto případě ještě žijících lidí. Nezbyvá jich už příliš mnoho a jsem ráda, že se mi podařilo zachytit alespoň drobnou výseč z jejich svědectví. Vzhledem k “odkazu”, který se zachoval z oficiálně dohledatelných dokumentů, je velmi těžké tuto složitou dobu podrobně zmapovat, není-li to úplně nemožné.

Každý z režimů se snaží “zamést stopy”, které by ten následující mohl jakkoliv využívat – stopy evidentně dokazatelného pochybení na základě porušení platných právních předpisů. Padesátá léta jsou toho typickým příkladem. Chybí nám kompletní důkazy, musíme pracovat s faktory promlčení, s nesouladem a nekompatibilitostí se současným platným právem. Čas tedy pracuje spíše proti nám.

Ve všech zemích, kde se komunisté dostali k moci, si na ni od první chvíle snažili vytvořit monopol. Nic v tomto směru neponechávali náhodě. Totalitní režimy v Evropě, které se zde etablovaly po skončení II. světové války, tedy po květnu roku 1948, charakterizovala závislost na Sovětském svazu a společná marxisticko-leninská ideologie. Státy tzv. východního bloku, které se “pod” Sovětský svaz dostaly vzhledem k rozdělení sfér vlivu mezi vítěznými válečnými mocnostmi, si sice zachovaly některé z rysů vlastní svébytnosti dané historickým vývojem, v zásadní orientaci ale jednotlivé komunistické strany postupovaly přesně podle sovětských “instrukcí”. Tato linie trvala prakticky celých 40 let, až do pádu tzv. železné opony na podzim roku 1989.

V našich česko-slovenských podmínkách právě v souvislosti s represemi režimu, bylo podle historika Karla Kaplana různě postiženo na milion lidí¹ v průběhu čtyřicetiletého období pod diktátem Moskvy. Podle odhadů autorů Černé knihy komunismu zemřelo u nás v souvislosti s tímto režimem kolem 3 tisíc lidí. Z celkové sumy pronásledovaných je to ve srovnání s jinými evropskými komunistickými zeměmi ještě poměrně malé procento.

Nositelkami nového útlaku a násilí se staly komunistické strany, které využívaly bohaté zkušenosti osvědčené v Sovětském svazu. V Československu se komunisté na svou novou úlohu připravovali systematicky již před koncem války. Strana ovládala

¹ Kaplan, K. Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 - 1954. In *Pomocné technické prapory 1950 – 1954: vznik vývoj, organizace a činnost, Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992, ISBN 80-85270-06-04. s. 7.

prostřednictvím svých ministrů už v letech 1944 - 45 ministerstvo vnitra a ministerstvo národní obrany, dva skutečně klíčové resorty. Komunisté se začali postupně zbavovat protivníků a případné konkurence. Snažili se je odstranit, pokud možno natrvalo, ve všech možných sférách. Všude mohl být třídní nepřítel. Jakýkoliv prostředek byl dobrý, a bohužel také prakticky jakýkoliv byl přípustný. Práce komunistické strany přinášela své ovoce především mezi chudými a méně vzdělanými vrstvami obyvatelstva. Jejich nespokojenost a především víra, že komunisté dodrží sliby, kterými prostý lid přesvědčovali o tom, že právě on bude ve státě ten nejdůležitější, rozhodly o tom, že volby v květnu 1946 v českých zemích vyhrála komunistická strana. Zajímavé je, že na Slovensku byla v té době v menšině.

Represe pak výrazně posunul kupředu únorový převrat v roce 1948. Na změny už v té době byli komunisté poměrně dobře připraveni, teď jim ještě bylo třeba dát zákonnou podobu. Věděli, že si nemohou dovolit ponechat při životě jakýkoli větší náznak občanské společnosti, která v normálních podmínkách funguje jako účinná protiváha státní moci. Za nejnebezpečnější se jevily různé spolky, nebezpečí představovala církev, odbory, jiné politické strany – prostě prostředí, kde mohly být prezentovány odlišné názory, a tím kontrolována státní moc. To komunisté v době, kdy svou moc teprve začínali upevňovat, pochopitelně nemohli potřebovat. Museli “zaútočit” po všech liniích. Jedním z důležitých bodů byla právě občanská společnost. V řadě spolků byl totiž udržován čilý kontakt se zahraničím, ať již z dřívější činnosti nebo prostřednictvím příbuzných či známých. Tomu bylo též třeba rychle a účinně zamezit.

V Československu se v období mezi dvěma válkami vytvořila skutečná parlamentní demokracie se čtyřmi politickými stranami, občanskou společností, kterou reprezentoval především Sokol. Země navíc patřila celosvětově mezi průmyslově nejvyspělejší. Vytvořila se zde silná vrstva podnikatelů, živnostníků, maloročníků i velkých sedláků.

Komunisté po válce vsadili při přípravě převratu na prostý lid a nespokojené, převážně chudé a málo vzdělané masy, ve kterých systematicky živili naděje na “lepší zítřek”. Hra na okamžitý efekt také zpočátku fungovala: lidé z tohoto prostředí obvykle nepřehlédnou, že se z chudého dělníka stal najednou zajištěný a vážený stranický funkcionář. Režim tak zajistil hmatatelný sociální vzestup řadě lidí, pocházejících právě z těch nejchudších vrstev. Někde na to však musel sehnat prostředky.

Našel je mezi soukromými vlastníky, ať již to byli velcí, střední či malí, ve městech nebo na venkově. Ty bylo třeba tvrdě a bez pardonu vymýtit. Čistky se samozřejmě neobešly bez zostřování sociálního napětí a poničení vzájemných mezilidských vztahů, které poznamenaly životy lidí na celá další desetiletí. Zničené lidské osudy si postižené rodiny ponесou svým způsobem navždy.

Psychologii strachu, s níž už předtím dlouhodobě pracoval Stalin, podložili komunisté jednoduchou normotvorbou, která jim umožňovala umisťovat nepohodlné osoby do pracovních táborů. Na základě rychle přijatých norem, vznikla jednoduchá, ale velmi účinná mimosoudní mašinerie, na jejímž podkladě se naprosto svévolně a účelově porušovala základní práva a svobody občanů, kteří skončili v Táborech nucených prací (TNP) nebo u Pomocných technických praporů (PTP). V letech 1948 – 1954 se zde tak ocitla zcela různorodá směsice lidí, od “nepřátel režimu” přes inteligenci, sedláky až po opravdové kriminálníky. Zinscenované politické procesy jsou další nechvalně známou kapitolou našich dějin tohoto období.

Nový režim akutně potřeboval především levnou pracovní sílu, a tak došlo nakonec kromě “nebezpečných živlů” i na lidi z řad dělnictva, nevyjímaje ani, podle výpovědí očitých svědků, členy KSČ. Představitelé jiných stran a občanské společnosti byli odsunuti na “vedlejší kolej”, kde je strana potřebovala a lidé postupně začali v širších souvislostech chápat, že sliby byly takticky vylhané.

Systém lágrů fungoval během války prakticky po celé kontinentální Evropě. Po válce mu připadl nový úkol: režim zde začal věznit své politické odpůrce.

Systémem táborů v mírových dobách prošla po skončení II. světové války řada zemí Evropy. Nechvalně známé gulagy, které dostaly jen jiné názvy, po Sovětech poznali Češi, Rumuni, Bulhaři, Poláci. Použít šly bohužel kdekoliv.

Tábory se přesunovaly nebo budovaly v místech, kde právě režim potřeboval koncentrovat levnou a takovou pracovní sílu, s níž by mohl jakkoliv manipulovat. Sílu, s níž si mohl dělat prakticky co chtěl, jako kdysi otrokáři. V Čechách bylo potřeba nejvíce lidí soustředit hlavně do uranových dolů na Jáchymovsku, a také do kamenouhelných dolů na Ostravsku.

Pro to posloužil zákon č. 247 z 25. 10. 1948, který umožnil vytvoření TÁBORŮ NUCENÝCH PRACÍ (TNP).

I. Tábory nucených prací - TNP

1. Historie donucovacích pracoven jako jeden z předobrazů budoucích táborů nucených prací

“Ústavy nucených prací u nás existovaly už v období monarchie. Právní úprava donucovacích pracoven v Rakousku pochází z 19. století. Komunistickým zpracovatelům osnovy zákona v r. 1948 byla známa jako historický způsob řešení izolace a nápravy protispolečensky jednajících osob.

Donucovací pracovny mají ovšem na našem území ještě starší původ, např. jako robotárny tereziánského období.”² “Jejich vznik souvisel s rozvojem manufaktur. Ten se ovšem střetával i s nedostatkem volné pracovní síly, která byla vázána v nevolnickém systému na feudální velkostatky. Proto, také první manufaktury u nás vznikaly především jako podniky šlechtické, založené na práci nevolníků, popř. na práci trestanců (Spinn-haus – donucovací pracovny). Příkladem tu může být Spinnhaus na Starém městě pražském r. 1739, kde se vyráběly houně, pokrývky, flanely a sukna. Vedle trestanců tu pracovali neposlušní poddaní a zpustlé děti.”³

“Uherské právo tento institut upravovalo např. zák. čl. XXI/1913 u.z., v zásadě podobně jako o něco starší rakouská norma. Pozornost státu i společnosti věnovaná v Uhrách této otázce byla daleko menší než v českých zemích. Na celém Slovensku existovala např. pouze jedna polepšovna pro mládež (Košice).

Rakouská vláda prosadila do praxe ideu, aby osoba, která se dopustila trestného činu nebo ohrožovala svým způsobem života veřejnou bezpečnost, mohla být po vykonání trestu vězení přinucena k práci. K tomuto účelu sloužily donucovací pracovny. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku byly zřízeny zákonem z roku 1885, č.89 ř.z. o tom, kdo může být držen v donucovacích pracovnách, dále zákonem ze stejného dne č. 90 ř.z. o donucovacích pracovnách a ústavech polepšovacích, a prováděcím nařízením rakouského ministerstva vnitra č. 106 ř.z. z téhož roku. Zvláštní druh donucovacích pracoven byl zaveden později i v Československu. Stalo se tak zákonem č. 102/1929 Sb., o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního

² Soukup, L. Zákon o táborech nucené práce v ČSR z r. 1948. In *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989, sborník příspěvků*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-8525-4-71-9. s. 415-416.

³ Malý, K. a kolektiv. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. vyd. Praha: Linde, 1999. s. 169.

práva, kdy byly zřízeny nucené pracovní kolonie. Rozdíl mezi donucovací pracovní a kolonií spočíval v méně závažné trestné činnosti odsouzených zařazených do pracovních kolonií.”⁴

V období po Mnichovské dohodě bylo přistoupeno k řadě nouzových opatření, jejichž důsledkem bylo v zásadě omezení svobody některých skupin obyvatel. Východiskem se stal zákon č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu. Ten předpokládal např. možnost uložení pracovní povinnosti občanům v období vojenského ohrožení země. Dalším opatřením se stalo vládní nařízení č. 223/1938 Sb., o pracovních útvarech, které ukládalo pracovní povinnost osobám bez prokazatelné legální obživy. Vybrané osoby tak dostaly povolávací rozkaz a staly se tzv. “příslušníky” pracovních útvarů. Pro tento účel byly zřizovány objekty, v nichž vládl vojenský pořádek a spravovaly je osoby s právním postavením vojáků z povolání. Toto vládní nařízení bylo dočasné a jeho platnost měla zaniknout do konce roku 1939.

“Nucené pracovní nasazení bylo znovu zavedeno ještě jednou na samém konci existence druhé Československé republiky, 2. března 1939, kdy vláda zřídila vládním nařízením č. 72/1939 Sb., o kárných pracovních táborech, kárné pracovní tábory organizované podle zásad branné moci a zřizované tehdy podle potřeb ministerstva národní obrany.

V některých státech byly např. zřizovány ústavy, do nichž se přikazovaly osoby, které se nedopustily konkrétního trestného činu, nebyly pro něj odsouzeny, ale svým způsobem života ohrožovaly veřejnou bezpečnost. Byly označovány jako osoby asociální. Patřili k nim tuláci, žebráci a prostitutky. Asociálnost byla zpočátku posuzována z hlediska ochrany jednotlivce a zejména jeho majetku. Pojem asociálnost se však v podmínkách nastoleného komunistického režimu rozšířil na tzv. asociálnost kolektivní, při níž šlo o politickému vedení státu o ochranu státního, společenského a hospodářského zřízení.

Po osvobození od roku 1945 existovaly v ČSR do roku 1948 donucovací pracovní podle dřívější úpravy, do nichž byly přikazovány zemskými národními výbory osoby, kterým při odsouzení pro určitý trestný čin byla vyslovena přípustnost zařazení v těchto pracovních.”⁵

⁴ Soukup, L. Zákon o táborech nucené práce v ČSR z r. 1948. In *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989, sborník příspěvků*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-8525-4-71-9. s. 415-416.

⁵ Tamtéž.

2. Politická situace, příprava a přijetí Zákona o TNP

Jednu ze součástí svých cílů k absolutnímu ovládnutí společnosti začal režim uskutečňovat přípravou a přijetím Zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce (TNP). Ten přijalo Národní shromáždění 25. října 1948. Po únorovém převzetí moci KSČ začalo být jejím představitelům v dalších měsících jasné, že bude muset nejdříve zlomit odpor “třídního nepřítele”. Tuto skutečnost potvrzuje i směrnice ministerstva vnitra ČSR č.j.: 6497/010-1949 z 8.8.1949 pro využití táborů nucené práce (TNP)⁶: *“Myšlenka zřídit v Československu TNP vznikla minulého roku po sletu. Tehdy se ukázalo, že reakce a zbytky kapitalistické třídy v Československu se vzpamatovávají ze zdrcujícího úderu, který jim byl zasazen únorovými událostmi r. 1948 a že se pokouší o znovudobytí ztracených posic nebo aspoň o poškozování socialistické výstavby. Sletové události ukázaly nástup reakce velmi jasně. K tomu přidružilo se zjištění, že pracující lid a v jeho čele dělnická třída těžce nesli skutečnost, že zbytky buržoasie pokračováním v rozmařilém a zahálčivém životě provokují po únoru mnohokrát znásobené úsilí pracujících o přebudování republiky v republiku socialistickou. Tyto skutečnosti vyvolaly v masách pracujícího lidu potřebu a živelný útok k postižení třídního nepřítele, čehož by dosáhly tím, že by byl nucen povinně zúčastnit se buď dobrovolně nebo pod nátlakem hospodářské výstavby. Na základě uvedeného bylo přikročeno k vydání zákona o zřízení TNP.”*

Zákon č. 247/1948 Sb. byl reakcí na pohřeb lidmi oblíbeného prezidenta Edvarda Beneše, který se konal 8. září 1948 a byl vedoucími představiteli KSČ brán jako projev masové nespokojenosti obyvatel s novým vývojem v zemi. Hospodářská a politická situace sama o sobě v zemi nijak ideální nebyla. Na mnoha místech vázlo zásobování, narůstaly hospodářské problémy, lidé se začínali bouřit v závodech. Určitá předzvěst potíží se objevila už v červnu a v červenci 1948 při vystoupení Sokolů, kde jejich část vystoupila proti novému režimu.

“Důležitým dnem pro další vývoj se stalo 9. září. Na pražském Hradě se uskutečnila porada užšího vedení funkcionářů KSČ. Ta přijala doporučení prezidenta Gotwalda a zároveň předsedy strany, které spočívalo ve využití nastalé situace k vytvoření zásadních zákonů proti reakční silám. Předsednictvo ÚV KSČ ještě ten den schválilo politiku “ostrého kurzu” proti reakci. Události kolem pohřbu Edvarda Beneše byly

⁶ Archiv ministerstva vnitra Praha

vyloženy jako pokus o puč a snahu o zvrácení poúnorového vývoje. Návrh Rudolfa Slánského na přijetí zákona o pracovních táborech (v té době pracovně nazývaného zákonem o výchovných pracovních střediscích), který by měl mít dobrý vliv na dělníky, už byl jen onou pověstnou “třešničkou na dortu”, jež celou represi spustila. Hlavní snahou komunistických představitelů byla rychlost. Ukázalo se, že na znění zákona již ministerstvo vnitra pracovalo. Rozdílné názory panovaly pouze v otázce, kterých skupin osob se bude týkat. Shoda panovala na lidech vyhýbajících se práci a šmelinářích, “nově” přibyli političtí odpůrci.”⁷

“Účelem středisek měla být výchova k práci jako občanské povinnosti, která byla zakotvena v § 32 ústavy. Vytvoření výchovných pracovních středisek bylo proto považováno za opatření v plném souladu s právním řádem a zejména s ústavou.”⁸

Ministerstvo vnitra vyvíjelo enormní snahu vypracovat zákonnou předlohu opravdu bleskově. Tvůrci zákony chtěli využít zejména zkušeností z donucovacích pracoven.

“Plánovaná výchovná pracovní střediska se však značně lišila od dosavadních donucovacích pracoven. Ty měly existovat i nadále a měly do nich být k nápravě zařazovány osoby, které se dopustily trestného činu a do donucovací pracovny byly určeny rozhodnutím soudu.”⁹

“Původně vznikly dvě verze návrhu zákona, velmi brzy ale vykrystalizovala jedna osnova. Připomínky k návrhu se různily. Autoři nakonec pracovali s těmi, které získali od právní komise ÚV KSČ a jen některých členů ministerstva vnitra. Rozhodně se objevily i některé velmi důležité, první poukazovala na protiústavnost návrhu, neboť vycházel z takového omezení osobní svobody, které bylo v rozporu s ústavou. Do právního řádu zaváděl nový druh omezení za chování občana, nikoliv jen za spáchání trestného činu. Druhá námitka kritizovala příliš široce vymezený okruh osob, zejména politickými důvody. Formulace o postižení těch, kteří “ruší výstavbu lidové demokracie a ohrožují veřejnou bezpečnost,” se jevila příliš obecná a podle názoru právní komise

⁷ Kaplan, K. Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 - 1954. In *Pomocné technické prapory 1950 – 1954: vznik vývoj, organizace a činnost, Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992, ISBN 80-85270-06-04. s. 80-81.

⁸ Soukup, L. Zákon o táborech nucené práce v ČSR z r. 1948. In *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989, sborník příspěvků*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-8525-4-71-9. s. 415-416.

⁹ Tamtéž, s. 416.

ÚV KSČ prakticky nesplnitelná.”¹⁰ Velmi sporným problémem bylo také ustanovení osnovy o vyklizení bytů.

Připomínky zazněly, návrh zákona putoval na předsednictvo ÚV KSČ (20.9.1948). Jako nejsložitější bod diskuse bylo zařazení či vymezení osob, které budou do pracovních táborů zařazovány. Návrh nabízel tři kategorie osob: ty, které rušily výstavbu lidově demokratického zřízení, ty, které se vyhýbaly práci a konečně ty, které rozvracely veřejné zásobování. Předkladatelé počítali s určitým odporem veřejnosti, ale jeho oprávněnost a správnost hodlali podepřít skutečností, že osoby měly vybírat komise zřízené při národních výborech. V návrhu zákona nechybělo ani ustanovení, na základě kterého mohly národní výbory také rozhodovat například o odnětí živnosti, bytu či vyhoštění z obce, tedy vedlejšího doplňkového trestu.

“20. září projednávala osnovu zákona vláda. Vycházela již z druhého návrhu, který vzešel z předchozího jednání předsednictva ÚV KSČ: do táborů by měly být zařazeny vedle osob vyhýbajících se práci a ohrožujících pounorový režim a zásobování ještě osoby po odpykání trestu (odsouzení podle zákona na ochranu republiky – později zákon č. 231/1948 Sb., proti černému trhu (č.15/1947 Sb.) a na ochranu dvouletého a poté pětiletého plánu (č. 27/1947 Sb.), které již nespádaly pod pravomoc trestních soudů, ale jejichž mravní založení vyžadovalo, aby se jim po vykonaném trestu dostalo ještě zvláštní výchovy. Vzhledem k protichůdným názorům byla nakonec diskuse vlády ukončena a osnova zákona doporučena k přepracování. Členové vlády se zásadně rozcházelí ve vymezení skupin osob, a také charakteru pracovních středisek. Do vlastního usnesení členové vlády nakonec zapracovali návrh svého předsedy Antonína Zápotockého, v němž požadovali vypíchnout výchovný charakter pracovních středisek, v nichž nesmí být ponižována lidská důstojnost ani užíváno tělesných trestů. Pracovně-nápravná střediska by neměla sloužit k prodloužení nebo zotřetí trestu již odpykaného, navíc je třeba rozlišovat osoby, které sem přijdou za některý z trestných činů od osob, které se vyhýbají práci.”¹¹

Upravenou osnovu znovu projednávala vláda 5. října 1948. Charakter návrhu zákona zaznamenal výrazný posun. Předkladatelé z ministerstva vnitra jej na základě

¹⁰ Kaplan, K. Táborů nucené práce v Československu v letech 1948 - 1954. In *Pomocné technické prapory 1950 – 1954: vznik, vývoj, organizace a činnost, Táborů nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992, ISBN 80-85270-06-04. s. 80-81.

¹¹ Tamtéž, s. 82-83.

vládního stanoviska upravili tak, že potlačili výchovný aspekt zařazení “problémových osob” a naopak zdůraznili fakt, že půjde o práci nucenou. Pracovní střediska tak rázem dostala zcela nové zaměření: byla transformována do táborů nucené práce! Tato verze byla zcela odlišná od vládních připomínek, dokonce šla výrazně proti nim. Nejen že nebyla změkčena, nýbrž bylo tomu přesně naopak. Spory ve vládě sice pokračovaly, přesto byl nakonec návrh schválen.

Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce¹² přijalo Národní shromáždění 25. října 1948. Účinnosti nabyl 17. listopadu 1948.

3. Období činnosti příkazovacích komisí – konec roku 1948 – 31. 7. 1950

3.1. Zřizování TNP a jejich správa

Úředníci ministerstva vnitra už od září z příkazu předsednictva ÚV KSČ začali pečlivě připravovat zřizování jednotlivých táborů. Původně se uvažovalo využít sběrných středisek po odsunu Němců, ale tato varianta byla uskutečněna jen zčásti vzhledem k jejich teritoriálnímu rozmístění. Režimu šlo především o to, přesunout levnou pracovní sílu do míst, kde jí bylo nejvíce potřeba. Bylo nutné urychleně vytipovat nejdůležitější lokality, vybudovat aspoň provizorní zázemí a dosadit vhodné osoby do jejich vedení. Pracovní síly začaly nárokovat průmyslové závody, sil bylo potřeba hlavně do dolů, hutí a keramického průmyslu. V tomto pořadí spočívalo také hledisko důležitosti a začalo se “vybírat” už na počátku října. Prakticky každý kraj v Čechách tak poměrně v krátké době “dostal” svůj pracovní tábor, tábory vznikaly rychle i na Slovensku.

Se stejnou pečlivostí byly připravovány instituce pro řízení TNP, a také vybírány krajské komise pro zařazování vhodných osob. Na ministerstvu vnitra vznikl v lednu 1949 ze samostatného oddělení samostatný odbor III/b A, z něhož se později stala Správa TNP. V průběhu své pětileté existence procházely TNP řadou změn. Vystředila se i ministerstva, která za ně zodpovídala. Od ministerstva vnitra (1950) přes ministerstvo národní bezpečnosti, spravedlnosti až zase zpět pod ministerstvo vnitra. Patrně nejdůležitější změnu zaznamenaly TNP ve svém postavení za necelý rok od

¹² Příloha č. 1

jejich vzniku: Byly převedeny do pravomoci Státní bezpečnosti. Údajně proto, že tak bude lépe ochráněna bezpečnost státu a zamezí se častým útekům příkázaných osob.

3.2. Příkazovací komise. Zásady činnosti, struktura, působnost a rozhodovací pravomoc komisí

3.2.1. Struktura a územní působnost komisí

Zákon č. 247/1948 Sb. upravil některé instituty a postupy pouze rámcově a zmocnil ministerstvo vnitra, aby vydalo prováděcí předpisy. Rámcové pojetí zákona umožňovalo různorodý výklad jeho znění, zejména v otázce činnosti komisí a zřizování táborů. Těsně po vydání zákona o TNP vydalo 17. listopadu 1948 ministerstvo vnitra vyhlášku č. 3037 o sídlech a obvodech působnosti komisí rozhodujících o zařazení do TNP.

“Celkem 19 ustanoveným komisím byla přidělena registrační čísla a byla vymezena jejich územní působnost. Komise č. 1 a 2. sídlily v Praze, ta první s působností pro obvod Ústředního národního výboru hlavního města Prahy, ta druhá pro Prahu – venkov a některé přilehlé správní okresy. Dalších 11 komisí (č.3 - č.13) působilo v Čechách – v Mladé Boleslavi, Plzni, Karlových Varech, Ústí nad Labem, Liberci, Hradci Králové, Pardubicích, Havlíčkově Brodě, Táboře a Českých Budějovicích. Na Moravě a ve Slezsku působilo 5 komisí (č. 14 až č. 18) – sídlily v Jihlavě, Brně, Olomouci, Zlíně a Ostravě. Poslední komise s číslem 19 měla sídlit v Bratislavě a byla původně určena “pro celý obvod země Slovenské”.”¹³

Přestože se tvůrci zákona i vyhlášky snažili postihnout každý detail, ukázalo se, že v praxi to zcela podle jejich představ fungovat nebude. Struktura komisí byla vytvářena podle dřívějších volebních krajů, ale nekryla se se sídly a obvody krajů na základě zákona č. 280/1948 Sb. o krajském zřízení. Některé komise tak musely být zrušeny hned, mnohé další si měnily správní okresy. To se pak dělo na základě vyhlášky ministra vnitra č. 360 z 19. února 1949.

Skutečně jasné postavení dostaly komise výnosem mimisterstva vnitra ze dne 14. července 1949. Komise byly převedeny do působnosti krajských národních výborů, smyslu tak pozbylo i číslování komisí. To někde zůstávalo v rámci kraje, pokud zde vzniklo komisí více.

¹³ Borák, M. – Janák, D. Tábory nucené práce v ČSR 1948-1945. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. ISBN 80-902075-4-5, s. 21 – 22.

3.2.2. Složení komisí

Jednotlivé příkazovací komise byly složeny ze 3 členů, přičemž tyto členy i náhradníky měly jmenovat krajské národní výbory. Ještě předtím než KNV svou činnost zahájily, připadla jejich působnost na ministerstvo vnitra (na základě § 10 zákona č. 247/1948 Sb.). Jména jednotlivých členů komisí měla zůstat veřejnosti neznámá. Výlohy a vybavení jednotlivých členů komisí v souvislosti s výkonem funkce od ledna 1949 hradilo KNV (předtím ministerstvo vnitra).

Jednotliví členové po svém jmenování do funkce skládali slib. Jejich povinností bylo účastnit se všech schůzí, veškerých pracovních jednání. Předseda také zval náhradníky pro případ, že by některý ze jmenovaných členů onemocněl nebo se z jiných závažných důvodů nemohl práce komise účastnit. Všechna zasedání i jednání komisí probíhala s vyloučením veřejnosti. Vždy se mohl účastnit bezpečnostní referent Okresního národního výboru, který podával návrhy k projednávání. Výjimkou na jednání komisí nebyl ani příslušník ministerstva vnitra. Pro zajištění právní kontinuity zde měl být též úředník KNV, znalý práva. Předseda komise si také, pokud to uznal za vhodné či nutné, předvolat znalce nebo svědky.

3.2.3. Práva a povinnosti příkazovacích komisí

Příkazovací komise (říkalo se jim také nalézací), rozhodovaly u osob netrestaných jednak o jejich zařazení do příslušného tábora, jednak o délce tohoto zařazení. Tato doba byla stanovena v rozpětí od 3 měsíců do 2 let.

Jen o době trvání pobytu pak komise rozhodovaly u osob ze druhé kategorie, tedy u osob odsouzených pro trestné činy, podle taxativně vyjmenovaných zákonů, a které si již odpykaly uložený trest. Podle § 4 mohly komise na základě zprávy bezpečnostního referenta ONV, jež měla obsahovat bližší údaje o dané osobě (především týkající se majetkových poměrů), navíc rozhodnout o "tzv". vedlejších opatřeních, kterými omezovaly svobodu občanů i po propuštění z tábora, mohly tak občanovi zakázat pobyt v určitém územním okrsku nebo naopak určit místo pobytu, nařídít vyklizení bytu, rozhodnout o odnětí živnostenského oprávnění nebo zavedení národní správy do živnosti, kterou osoba provozovala.

Komise také mohly u osob přikázaných do TNP rozhodovat o eventuálním zkrácení doby jejich pobytu zde. Mohlo se tak stát na základě § 6 zákona o TNP, po návrhu

správy tábora. Osoba svým postojem i příkladnou prací musela skýtat záruku, že ve společnosti povede “řádný a bezúhonný život” a musela si v TNP “odpracovat” aspoň 3 měsíce. Podobně tomu bylo ale také naopak: pokud osoba záruky dalšího spořádaného života nedávala, mohla jí komise na základě svého rozhodnutí pobyt v táboře prodloužit.

3.2.4. Osoby k zařazení

Zákon rozčlenil osoby, vhodné pro zařazení do TNP dle § 2 na následující:

“/1/ Do táborů budou zařazeny

osoby, které jsou starší 18 let, nepřekročily 60. rok věku a jsou tělesně a duševně způsobilé, ale práci se vyhýbají nebo ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářský život, zvláště veřejné zásobování, a osoby, které jim to umožňují,

osoby právoplatně odsouzené pro některý z činů v zákonu ze dne 6. října 1948, č. 231 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky,

zákonu ze dne 13. února 1947, č. 15 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich,

zákonu ze dne 13. února 1947, č. 27 Sb., o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu, nebo

zákonu ze dne 18. července 1946, č. 165 Sb., o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou.

/2/ U správních přestupků, u nichž při uložení trestu na svobodě podle dosavadních zákonů mohlo býti vysloveno, že trest na svobodě delší tří měsíců má býti odpykán v donucovací pracovně, bude tento trest vykonán v táboře.”¹⁴

Rámcem osob, které mohly být vytipovány do TNP byl tak široký, že dával jednotlivým komisím takřka neomezené možnosti “výběru”.

Zákon tedy rozčlenil osoby vhodné k zařazení do TNP do tří základních skupin.

V první, která byla také nejobsáhlejší, bylo vymezení velice široké. Šlo vztáhnout prakticky na kohokoliv od absentérů, opilců či prostitutek přes statkáře, bývalé živnostníky a podnikatele až po kritiky režimu.

Ve druhé skupině se ocitly osoby odsouzené soudem pro některý z činů uvedených v jednom z výše uvedených čtyř zákonů.

¹⁴ Příloha 1 - §2 zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucených prací.

Třetí skupinu tvořili lidé, odsouzení za správní přestupky. Svůj trest delší než tři měsíce si měli místo na svobodě odpykat v TNP.

3.2.5. Podávání podnětů

Vyhledáváním vhodných osob byli pověřeny hlavně orgány SNB a dále orgány veřejné správy, především ONV, MNV, a také úřady ochrany práce. Na ONV působil bezpečnostní referent a právě jemu byly přímo povinny tyto orgány bez prodlení hlásit osoby, které by připadaly v úvahu. A to podle místa bydliště či místa, kde byly takovéto osoby zadrženy. Oznamovací povinnost měl vlastně každý, kdo se pohyboval ve veřejných institucích, například v odborovém hnutí, akčních výborech Národní fronty, Svazu jednotných zemědělců či Svazu české mládeže. Oznamovací povinnost měl ale prakticky každý občan.

Neshledal-li bezpečnostní referent důvod k zařazení do tábora, byl přesto povinen předat všechn materiál příslušné komisi k posouzení. Rozhodovací pravomoc měla výhradně příslušná komise.

3.2.6. Výměr

Pokud komise došla k závěru, že projednávaná osoba bude zařazena do TNP, vystavila o předmětném rozhodnutí písemný výměr. Ten obsahoval výrok, jeho odůvodnění a též poučení o možnosti opravných prostředků. Nemělo zde chybět číslo jednací, označení komise, datum, kdy bylo rozhodnutí přijato, podpis předsedy komise případně jeho zástupce. Dále měl obsahovat: dobu, na jakou se osoba do TNP zařazuje, včetně rozhodnutí o “vedlejších opatřeních”, pokud o nich bylo také rozhodnuto. Měl obsahovat též poučení o opravných prostředcích. Na základě nich se obeslaná osoba mohla odvolat do 15 dnů ode dne doručení tohoto výměru ke komisi ministerstva vnitra. Odvolání však na základě § 5 zákona o TNP nemělo odkladný účinek. Výrok byl doručován osobě, které se týkal a též bezpečnostnímu referentovi. Na něm pak spočívala povinnost zařídit, aby osoba prostřednictvím SNB skutečně do příslušného tábora dorazila. Kopie rozhodnutí souběžně putovala na příslušné krajské zastupitelství. Paragraf 10 zákona o TNP totiž ukládal zaznamenání zařazení do soudního rejstříku trestů. Pokud byla do TNP poslána osoba nacházející se v zaměstnaneckém poměru,

odesílala komise další kopii výměru na okresní úřad ochrany práce. Na příslušný služební úřad pak v případě veřejných zaměstnanců.

3.2.7. Usnesení

Usnesení mohlo nabýt platnosti pouze za přítomnosti kompletní komise, k rozhodnutí byla potřeba většina hlasů, předseda hlasoval jako poslední. Z jednání komise vzešel zápis, který se včetně prezenční listiny ukládal do knihy zápisů. Správnost pak musel potvrdit předseda komise nebo jím určený další z členů komise.

3.2.8. Odklad rozhodnutí

V pravomoci komise byla možnost povolit také odklad nebo přerušení rozhodnutí. Shodně těmito pravomocemi mohlo disponovat také ministerstvo vnitra. O odkladném účinku nastoupení nebo přerušení již nastoupeného výkonu osoby v TNP mohly předemtné instituce rozhodnout z různých důvodů: například u žen ve vysokém stupni těhotenství či v případě kojících matek, z důvodu nakažlivé nemoci nebo na základě posouzení lékaře, který zjistil, že by přikázaná osoba mohla být v důsledku odchodu do TNP ohrožena na zdraví a životě a některých dalších. Odklad rozhodnutí mohl přicházet v úvahu také v případech, které si žádala doba: konkrétně například, když bylo třeba zajistit agrotechnické lhůty u malých zemědělců.

3.2.9. "Dodávací" působnost

Ministerstvu vnitra šlo o to, aby se činnost komisí rychle rozeběhla a příkázání občané byli dodáváni na potřebná místa. Počítalo se především s většími skupinami osob, které měly na místo určení přijet vlaky, a to pod vedením bezpečnostních referentů a v doprovodu orgánů SNB.

Některé komise dodávaly osoby přímo do vytipovaných TNP, některé osoby putovaly přes sběrné tábory (např. v Lešanech, Dolním Jiřetíně) a odtud pak na konkrétní místo výkonu práce. Nové "zaměstnance" tak dostaly především hutě a doly po celé republice (Kladno, Olomouc, Ostrava, Třinec, Most, Orlová, Trutnov, Oslavany). Sem mířili muži.

Ženy z Čech byly shromažďovány ve sběrném táboře v Lešanech, další tábor byl v Českých Budějovicích. Komise z Moravy a Slezska dodávaly ženy do zemské donucovací pracovny ve Znojmě.

Tento původní model se s postupem času vyvíjel podle potřeb jednotlivých závodů i vzhledem k možnostem a přibývajícím zkušenostem jednotlivých komisí.

3.2.10. Pravomoci komisí a jejich změny

Ke změnám oproti výše zmíněným pravomocem došlo na základě nových směrnic, které ministerstvo vnitra vydalo 28. dubna 1950.

Příkazovací komise od té doby působily jako komise KNV, obvykle za předsednictví bezpečnostního referenta nebo člena KNV. Komise zůstává tříčlenná, členy včetně náhradníků jmenuje rada KNV, přičemž dva z nich i jejich případní náhradníci mají být dělnického původu.

Osoba, která má být zařazena do TNP, má být komisí vyslechnuta, přestože už byla vyslechnuta v předběžném řízení (to v původní úpravě nebylo nutné). Jako poradce by se měl každého jednání komise zúčastnit předsedou navržený práva znalý poradce. A to buď z KNV nebo ONV.

Nově přibývá také pokyn, že za osoby vyhýbající se práci nemohou být považovány ty, které jsou v pracovním poměru, a také osoby práce neschopné. To lze hodnotit jako určité zmírnění od původního znění.

Naopak ke zpřísnění došlo v rámci odvolání. Podávalo se u příslušného bezpečnostního referenta, který zařídil prošetření a odvolací spis se svým vyjádřením odevzdal předsedovi komise. Ten ho spolu s návrhem předložil předsedovi KNV, v jehož pravomoci bylo předložit spis odvolací radě KNV a to v případě, když sám shledal důvody k vyhovění, nebo ministerstvu vnitra.

3.2.11. Počátek činnosti komisí

Vůbec první příkazovací komise vznikla komise č. 1, která měla působnost pro hlavní město Prahu. Bylo to 2. prosince 1948. O devět dní později tak zahájil provoz tábor nucených prací Kladno – Dřív.

Urychleně se také pracovalo na přednostním vyřízení případů osob, které byly projednávány ještě před přijetím zákona č. 247/1978 Sb. Veškeré podklady měli bezpečnostní referenti vyřídit do konce ledna 1949.

Koncem roku 1948 a začátkem dalšího probíhaly porady ve všech krajích. Na nich byli instruováni bezpečnostní referenti a členové příkazovacích komisí. V té době nebyla ještě vyhraněná představa, jakou roli nakonec tábory sehrají a kdo všechno v nich bude “napravován”. Na závodech i v dolech chyběly pracovní síly, proto odsud proudil největší zájem o ně.

3.3. Akce T 43

“Součástí umístování “třídních nepřátel” do táborů nucené práce byl ve velkém počtu případů i zákaz vrátit se do místa původního pobytu a vyklizení bytu spojené s určením místa pobytu.”¹⁵ Zvláštní perzekuční akcí se měla v říjnu 1949 stát tzv. Akce T 43, která se uskutečnila v Praze. Od ní si nejvyšší orgány strany slibovaly vyčištění nejen hlavního města, ale i dalších větších měst od lidí politicky nežádoucích, tzv. “vyčištění” velkých měst od reakce. Příslušníci StB ve svých směrnicích k využití TNP a pražské perzekuční akci konstatovali, že se v TNP ocitli hlavně lidé, kteří skutečně nepracovali, takže se společnost vlastně zbavovala asociálních živlů, zatímco ti, proti kterým byl zákon namířen, zůstávali doma.

“Dosavadní praxe dodávání osob do TNP prý byla nedostatečná, orgány lidové správy, okresní akční výbory NF, odborové organizace a další složky pověřené vyhledáváním osob a přípravou jejich návrhů na dodání do TNP “téměř úplně selhaly”.”¹⁶

“Legálnost akce se opírala o zákon č. 138/1948 Sb. ze dne 28.4.1948, o hospodaření s byty a nebytovými prostory, který ve svém § 11 stanovil, že místní národní výbor může prohlásit za zrušené smlouvy o užívání bytů, v nichž bydlí osoby státně nespolehlivé. Přitom kdo je “státně nespolehlivý”, stanovily samy místní národní výbory.”¹⁷

¹⁵ Grónský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl 2. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1210-0. s. 418.

¹⁶ Borák, M. – Janák, D. Tábory nucené práce v ČSR 1948-1945. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. ISBN 80-902075-4-5, s. 26

¹⁷ Grónský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl 2. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005, s. 418.

Do akce v Praze byly přímo zapojeny orgány KSČ. Soudruzi ze základních organizací společně se složkami StB měli daleko pečlivěji vyhledávat příslušné osoby a překontrolovávat návrhy na jejich příkázání do TNP. Přestože byla akci věnována mimořádná pozornost, nepřinesla toužebně očekávaný výsledek a nakonec byla zastavena. Od jejího rozšíření do dalších krajů bylo nakonec též upuštěno.

Jediným výsledkem Akce T 43 se tak stala kartotéka “nepřátel režimu” obsahující 210 tisíc jmen, která měla nadále sloužit k výběru obětí TNP.

3.4. Očekávání a skutečnost

Za první dva roky činnosti komisí nebyly předpokládáné kvóty příkazaných osob naplněny. Podniky sice žádaly o další zaměstnance, ale jejich požadavky se dařilo uspokojovat zhruba na polovinu, někdy ani to ne. Některé z menších táborů musely být z ekonomických důvodů zrušeny. Původní úvaha na počátku existence zákona č. 247/1948 Sb. počítala se zhruba 30 tisíci osobami příkazanými do TNP.

Brzy se však začalo ukazovat, že se odhadnuté počty příliš nesetkávají s realitou. Přestože byli bezpečnostní referenti i členové komisí proškolení a aplikace zákona měla postihnout hlavně skutečné nepřátele lidově demokratického režimu, do táborů se začali dostávat především lidé z řad dělníků či pracující třídy obecně. Lidí buržoazního a nedělnického původu byla paradoxně menšina.

Členové některých komisí byli v dalších měsících vyměněni, příkazování osob probíhalo o něco plynuleji, častěji byly udělovány vedlejší tresty, ale i povolovány úlevy.

Ani veřejnost zákon o TNP zdaleka nepřijala za svůj a mohl se začít obracet proti jeho tvůrcům. Poměrně logicky začala klesat aktivita také mezi členy jednotlivých příkazovacích komisí. Plán na převýchovu některých “politicky nespolehlivých” prostě příliš nevycházal a začínal být spíše kontraproduktivní. To si uvědomovalo i politické vedení země. Zákon č. 247/1948 Sb. byl zrušen k 1. srpnu 1950. Zrušeny byly také příkazovací komise u KNV. To však neznamenalo, že rozhodnutí komisí nezůstávala v platnosti. Zrušeny byla též odvolací komise. Další existence TNP mohla pokračovat na základě nových zákonů.

Za všechny komentáře o tomto období nejuvčetněji hovoří hodnocení samotných tvůrců zákona ve směrnici ministerstva vnitra č.j.: 6497/010-1949 z 8.8.194, o využití

TNP¹⁸, která obsahuje také plán dalšího zařazování “nepohodlných” osob: *“Positivní výsledek byl naprosto nedostatečný. Dnes téměř rok po vydání zákona zjišťujeme, že v cca 25 účelu částečně přizpůsobených táborech se nachází necelých 3 000 osob obojího pohlaví, z nichž však valná část byla dána do tábora ne z třídního hlediska jako spíše z hlediska sociálního /opilci, prostitutky, notoričtí lenoši, poškozovatelé pracovní morálky, atd./, takže zákon, který měl být namířen především jako třídní zbraň proti zbytkům kapitalistické třídy byl používán až dosud do značné míry jako prostředek pro odstranění nesociálních elementů z naší společnosti, avšak buržoasii jako třídu postihl zcela nepatrně.*

Současně můžeme konstatovati, že během posledních 12 měsíců podařilo se StB odhalit různé pokusy o reakční pikle, důsledky kterých bylo postiženo a předáno k soudnímu potrestání několik tisíc provinilců. Při rozboru, jaké elementy zúčastnily se těchto protistátních akcí zjišťujeme, že se jednalo, kromě svedených, téměř výlučně o příslušníky buržoasní třídy nebo její nohsledy. Posuzujeme-li objektivně současnou situaci v našem státě zjišťujeme, že protistátní šeptaná propaganda, pokusy o sabotáže, bojkot některých hospodářských opatření, rozšiřování ilegálních letáků a tiskovin, pokusy o vyzvědačství a špionáž ve prospěch západního imperialismu jsou vesměs dílem reakčních činitelů, příslušníků buržoasní třídy. Jeví se tudíž nanevýš nutným, aby zákona o TNP jako třídní zbraně v boji se zbytky kapitalistické třídy bylo využito opravdu třídně a se vší rozhodností.

Dosavadní organizace dodávání závadných osob do TNP se ukázala nedostatečnou. I když zákonem předpokládaná t.zv. trojka v krajských městech pokoušela se splnit daný úkol, ukázalo se, že hlavní nedostatek tkví v tom, že lidové orgány, především bezpečnostní referenti okresních národních výborů a okresní akční výbory, odborové organizace atd., které měly připravit a dávat návrhy na zařazování osob do TNP v podstatě téměř selhaly úplně. Jejich práce, těchto hlavních pomocníků je co do rozsahu, jakož i co do třídního pojetí krajně vlašná a nedostatečná. Proto bylo rozhodnuto, že vyhledáváním třídně závadných osob do TNP bude pověřena StB složka SNB, mající v důsledku své denní činnosti potřebný přehled o aktivním ale i pasivním třídním nepříteli. Tato složka pak za spolupráce strany a akčních výborů bude, jak doufáme, sto splnit na ni vložený úkol.

¹⁸ Archiv Ministerstva vnitra Praha

Z politického hlediska je nutné postihnout zařazením především hlavní představitele kapitalistické třídy, kteří nám zde po únoru zůstali, aniž by se zařadili do socialistické výstavby. Jsou to především velkopřemyslníci, továrníci, velkoakcionáři, býv. bankéři, velkoobchodníci, býv. bankovní ředitelé, býv. kapitalističtí představitelé svobodných povolání, /jako stavitelé, advokáti a pod./ a býv. velkostatkáři od 50 do 250 ha. V tomto směru bude nám hlavní pomůckou získaný seznam milionářů, obsahující 16 tisíc jmen. Za druhé: nutno postihnout naše hlavní politické protivníky, kterými podle naší zkušenosti jsou:

a/ poúnoroví propuštěnci ze státního aparátu, ať již vojáci, příslušníci bezpečnosti, nebo úředníci, dále t.zv. poúnoroví poškozenci, kterými jsou advokáti zbavení práva vykonávat praxi, různí ředitelé, drobní podnikatelé a veřejní činitelé, kteří v důsledku únorové čistky a prohloubení socializačních opatření byli zbaveni svých blahobytných posic a jsou naplněni zvilou nenávistí proti všemu socialistickému.

Za třetí: nutno vyhledat, prošetřit a postihnout staré politické činitele za první republiky, ať již to jsou poslanci, senátoři, političtí tajemníci a významní činitelé agrární strany, nebo strany živnostenské, národně demokratické, NOF, ligy nebo Národního sjednocení. K nim přidružují se reakční političtí činitelé z doby okupace a to především funkcionáři a významnější činitelé Národního souručenectví, Vlajky, Kuratoria, a jiných menších fašistických hnutí.

Za čtvrté: pak nutno prošetřit dnešní postoj a dnešní společenské zařazení se všech významnějších politických činitelů z doby od r. 1945 do února 1948. Myslíme tím především na představitele a vyšší funkcionáře strany národně socialistické, demokratické, a pravice sociální demokracie. Odsun vyhledaných osob do pracovního tábora po náležitém prošetření bude se tak jako dosud řídit ustanovením zákona o TNP č. 247 ze dne 25. 10. 1948, to znamená, že nadále budou určovat do TNP podle zákona zřízené trojky v krajských městech. Návrh však bude jim podávat především StB i když dosavadní praxe / návrh přes bezpečnostního referenta ONV/ bude používán jako vedlejší kolej i nadále. Jsme přesvědčeni, že intenzivním prováděním těchto směrnic postihneme opravdu osoby, které z třídního hlediska jsou rozhodnými nepřáteli pracujícího lidu a lidově demokratického zřízení a tím preventivně odstraníme a zneškodníme tisíce lidí, kdykoliv ochotných vpadnout v záda pracujícího lidu. Tím usnadníme boj StB složky s aktivním třídním nepřítelem, neboť zařazování do TNP

projevuje se jako odstrašující prostředek proti mnohým, kteří zatím neváhali zúčastňovati se nejrůznějších protistátních akcí. Zásadou nám bude sloužit k postihování nejen lidí, kteří se dosud nezařadili do pracovního úsilí, také těch, kteří si jen pro formu opatřili krycí zaměstnání, žijí však z nasrádaného kapitálu a volného času používají k protistátním agitacím.

Považujeme za důležité, abychom této akce využili k vysídlení buržoasie z pro nás nežádoucích prostorů, především z Prahy a jiných velkoměst. Proto ve většině případů bude zařazení osob do TNP spojené s nařízením o vyklizení bytu a určení místa pobytu, kam se zmíněná osoba po propuštění z TNP smí nastěhovat. Celá akce připravená již od 1. srpna musí být zahájena v širokém měřítku k prvnímu říjnu 1949 v Praze, od 15. listopadu pak v celé republice. Cílem akce je po dobu počínaje 1. 10. 1949 až do konce splnění pětiletého plánu dodávat do TNP 3 000 osob měsíčně. Jsme přesvědčeni, že energickým prováděním těchto směrnic, bez ohledu nebo na náрек a pokřik třídních nepřátel, splníme jednu z povinností, kterou před nás postavil na IX. sjezdu KSC s. Gottwald, zejména stanovením 8. bodu generální linie.
V Praze dne 8. srpna 1949.”

4. TNP po 1. srpnu 1950 až do jejich likvidace

“Zákon o TNP byl zrušen trestním zákonem správním č. 88/50 Sb. z 12. července 1950 s účinností od 1.8.1950. Jeho § 151 odst. 2 stanovil, že “pozbyvají platnosti ustanovení zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce”. Tábory nucené práce se tím však nerušily, což vyplývá z § 12 odst. 3 zákona č. 88/1950 Sb., podle kterého, “je-li ze způsobu spáchání přestupku patrné, že jím byl nebo měl být projev nepřátelský postoj k lidově demokratickému řádu republiky nebo k její socialistické výstavbě, lze uložit trest odnětí svobody na tři měsíce až dvě léta. Zároveň lze uložit pokutu až do dvojnásobku sazby stanovené za přestupek ve zvláštní části. Trest odnětí svobody i náhradní trest odnětí svobody za nedobytou pokutu se v těchto případech vykoná v táboře nucené práce.”¹⁹

Při ONV nebo KNV od 1. srpna 1950 rozhodovaly právě o těchto trestech trestní komise, za tímto účelem zřízené na základě § 90 zák. č. 89/1950 Sb. o trestním řízení

¹⁹ Grónský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl 2. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1210-0. s. 420.

správním, schváleném 12.7.1950 s účinností od téhož den. Tento zákon dále ve svém § 85 odst. 2 stanovil, že “bližší předpisy o výkonu trestů odnětí svobody ve správních věznicích a v táborech nucené práce a o tom, které osoby nemohou být zařazeny do tábora nucené práce, vydá ministerstvo národní bezpečnosti v dohodě s ministrem vnitra”.

“Dne, kdy nabyl účinnosti zákon č. 88/1950, tedy 1.8.1950, vydalo ministerstvo národní bezpečnosti vyhlášku č. 492/1950 Úř.l. I., ve které – vycházejíc z ustanovení § 85 odst. 2 zákona č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním – se “vydávají bližší předpisy o výkonu trestu v táborech nucené práce a ve správních věznicích”. Podle vyhlášky “tábory nucené práce zřizuje a spravuje ministerstvo národní bezpečnosti, které může část své působnosti přenést na národní výbor” (§ 4 odst. 1). Ministerstvo současně stanovilo, že než bude vydán táborový řád, “platí přiměřeně předpisy vydané podle dosavadního zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce”.”²⁰

Do TNP se mohly dostávat také osoby, souzené podle trestního zákona soudního č. 86/1950 Sb. z 12. července 1950. Trestní zákon soudní ve svém § 36 stanovil: “Kdo trestným činem projevil nepřátelství k lidově demokratickému řádu a za výkonu trestu neprokázal svou prací a svým chováním polepšení opravňující k naději, že povede řádný život pracujícího člověka, může být po odpykání celého trestu dočasně odnětí svobody zařazen do tábora nucené práce na tři měsíce až dvě léta.” O zařazení do některého z táborů rozhodovaly na návrh prokurátora komise pro podmíněné propuštění podle § 279 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním.

Změna v legislativě, která měla po zrušení zákona o TNP přinést jakési “nastartování” a výrazně lepší systém v zařazování příkázaných osob, jejich soustředěnější a systematictější výběr, znovu velké změny nepřinesla, přestože hned v červenci vyšlo z dílny ministerstva národní bezpečnosti několik výnosů k novým, výše zmíněným zákonům. První trestní komise sice začaly fungovat v Praze už v srpnu 1950, přesto se na základě jejich působení dostalo do TNP jen malé množství příkázaných osob.

Vázlo také proškolení nových trestních komisí, takže nemohly dost dobře zahájit svou činnost tak, aby byla efektivní. Výrazné změny nepřinesly ani další měsíce. Nadále

²⁰ Tamtéž.

pak do táborů nucených prací přibývali místo osob “ohrožujících” režim (tzv. třídních nepřátel), převážně pracující - dělníci, drobní živnostníci a úředníci.

Za období platnosti nových zákonů od srpna do prosince 1950 byla statistika ve statistickém výkaze sociálního rozvrstvení osob dodaných do TNP ještě jednoznačnější: když se k dělníkům, drobným živnostníkům, řemeslníkům, malozemědělcům připočetli nižší důstojníci, drobní obchodníci, prostitutky apod., činilo zastoupení pracujících neuvěřitelných 86,6 %!

Další změny přinesl rok 1951. Od června přešly TNP pod pravomoc ministerstva spravedlnosti. Měnilo se i pojmosloví: tábory začaly být postupně označovány jako “přechodná nápravná opatření”, z “chovanců” se stávali “vězni”.

Mezitím postupně z táborů odcházeli příkázaní z let předchozích, a také provoz jednotlivých zařízení začínal být ekonomicky stále více neúnosný.

Největší počet osob si stále žádaly především uranové doly na Jáchymovsku a sem také obvykle směřovali lidé, odsouzení za trestné činy, kteří byli “vhodní” právě pro TNP.

“Změnu do systému ukládání trestu odnětí svobody komisemi národních výborů přinesl až zákon č. 102/1953 Sb. ze dne 22.12.1953 s účinností od 1.1.1954, kterým se mění a doplňují některá ustanovení trestního práva správního. V § 1 (Účel zákona) zákon stanovil: “Prohloubení výchovného účinku trestů ukládaných za přestupky je třeba upravit novou úpravou těchto trestů. Aby se pak při posuzování trestných činů a závažných přestupků neuplatňovala hlediska zcela odlišná a aby se tak přispělo k důslednému zachování socialistické zákonitosti, je třeba řízení o takových přestupcích soustředit u prokurátorů a soudců”. Orgány národních výborů už nemohly nadále ukládat za přestupky tresty odnětí svobody, ale jako hlavní trest jen nápravné opatření až na tři měsíce, veřejné pokárání a pokuty do 3.000,- Kčs a jako vedlejší trest zákaz činnosti, propadnutí věci a uveřejnění nálezu. Trestní komise národních výborů mohly ukládat nápravná opatření, veřejné pokárání, pokutu převyšující 500,- Kčs a zákaz činnosti (§2 odst. 2). Rok 1954 tak přinesl i zánik táborů nucené práce.”²¹

²¹ Grónský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl 2. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1210-0. s. 420.

5. Vznik a vývoj soustavy táborů nucené práce

Plány vedoucích komunistických činitelů co se týče počtů lidí, které chtěli odsunout do TNP, počítaly až s třiceti tisíci internovanými osobami. Původně chtěli využít tábory, kde byli soustředěni odsunutí Němci, navíc také areály zemských donucovacích pracoven, včetně výchovných ústavů a některých léčeben. Vzhledem k tomu, že začal sílit tlak z různých míst republiky s požadavky na pracovní síly, začal do popředí vystupovat pracovní charakter zamýšlených táborů. Ty se začaly připravovat s předností kolem dolů: lokality kolem Kladna, Jáchymova a na Ostravsku. Se svými požadavky přicházela také vedení hutí či chemiček.

První tábor nucených prací zahájil činnost v Kladně-Dříně, pobočku měl v Kladně-Dubí. Bylo to na počátku prosince roku 1948, a v dalších dnech poměrně rychlým tempem vznikaly další. K 1. lednu 1949 lze podle dochovaných pramenů potvrdit 11 zřízených TNP, které mohly pojmout na 11 tisíc přikázaných. Tím skončilo období příprav a byly položeny základy systému zřizování a fungování táborů.

Za další vývojové období v celkové genezi TNP, lze považovat období od ledna 1949 do října 1950, kdy nejprve jejich počet rychle narůstal, zhruba rok, pak ho vystřídal několikaměsíční období stagnace. Donucovací pracovny, například v Brně nebo Pardubicích byly změněny na TNP, vznikaly i tábory pro ženy. Do poloviny roku 1949 přibyly další 4 TNP, bylo jich celkem 15. “Počet internovaných k 30. červnu však zdaleka nedosahoval původních záměrů, když bylo kmenově evidováno necelých 3400 osob a skutečně přítomno v táborech jen 3051 internovaných.”²² Představy se rozbíjely o existenci malých a ekonomicky zcela nevýhodných táborů a logicky přišel tlak na přehodnocení a pokus o změnu jejich stávajícího uspořádání.

Připravovaná akce T-43 sice prakticky zkrachovala, přesto přibylo 9 dalších táborů.

Na konci roku 1949 tedy v republice fungovalo 26 TNP. “Jejich kmenový stav počátkem ledna 1950 činil přes 5600 osob, ve skutečnosti však v nich bylo internováno jen 4700 osob.”²³ Docházelo také k mnoha přesunům přikázaných osob mezi jednotlivými tábory, což ještě podtrhávalo již tak značný chaos.

Další pokus o změnu přišel v závěru roku 1949, kdy Správa TNP vydala další výnosy, které však vzhledem k řadě rozporuplných detailů celou situaci ještě více

²² Borák, M. – Janák, D. Táborů nucené práce v ČSR 1948-1945. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. ISBN 80-902075-4-5, s. 202.

²³ Tamtéž.

zkomplikovaly. Přestože ale nový systém v praxi ani nezačal fungovat, internovaní přibývali, i když některé z táborů naopak zanikaly. “Kmenově evidovaných osob vcelku rovnoměrně přibývalo až do července 1950 měsíčně několik set, ovšem skutečný stav internovaných rostl od března 1950 po desítkách a vrcholu dosáhl k 30. červnu, kdy bylo v 22 TNP internováno přes 5700 osob, takže jejich kapacita byla zaplněna pouze z poloviny.”²⁴

Platnost zákona 247/1948 Sb. skončila k 31.7. 1950, přičemž od června 1950 tábory řídilo ministerstvo národní bezpečnosti. To mělo zájem “držet” hlavně tábory na Jáchymovsku, většinu ostatních zrušit a osoby převést do několika větších. “Od 1. listopadu 1951 pak v Československu existovaly pouze tři mužské TNP v Brně, Všebořicích a Ruskově a jeden tábor pro ženy v Gottwaldově s celkem 3280 kmenově evidovanými a 1132 skutečně internovanými osobami.”²⁵

Závěrečné období TNP můžeme datovat v rozmezí listopadu 1951 až února 1954. Přestože jde o období na první pohled relativně dlouhé, ve významu TNP už hraje pouze bezvýznamnou roli. Chybí o něm většinou i informace. V roce 1952 patří tábory v rámci vězeňství pod ministerstvo spravedlnosti, v roce 1953 se vracejí pod ministerstvo národní bezpečnosti a dochází k jejich postupné likvidaci.

6. Život v táborech

6.1. Podmínky a vnitřní režim v táborech

Tábory nucené práce vznikaly narychlo, mnohde nebyli na větší příliv přikázaných osob vůbec připraveni. Většina praktických věcí se řešila tzv. “za pochodu”. Logicky se tak velmi různily i podmínky v jednotlivých táborových zařízeních, především na začátku celé akce. Týkalo se to všech oblastí života v těchto zařízeních včetně pracovních podmínek.

Některé z táborů byly situovány do zděných budov, jinde žili odsouzení v provizorních dřevěných barácích. Režim využil původní pracovní nebo zajatecké tábory, které fungovaly za okupace. Existovaly tábory, kde chyběly základní hygienické podmínky, dokonce i voda, bydlení bylo zcela nevyhovující.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

Vnitřní chaos v organizaci se postupně měnil se sjednocovacím táborových řádů, které byly vydány na jaře roku 1950. Do té doby byly někde podmínky poměrně přijatelné, snad až benevolentní, jinde zase panovaly až kruté represe. Nechybělo ani fyzické násilí.

Snahou Správy TNP bylo zavést jednotný a přísný řád. Měl se týkat jak příkázaných osob, tak správního aparátu TNP (zde spíše ve smyslu přitvrzení dozoru vůči internovaným, k odstranění korupce apod.). Střídal se také osoby na velitelských postech jednotlivých táborů.

Administrativně správní aparát se skládal z velitele a jeho zástupce. Podle velikosti tábora k nim pak přibývaly ještě další osoby ve vedení, například osvětový referent, který mohl mít i pomocníka, nechyběli hospodář, zásobovací referent a účetní. V menších táborech se některé funkce kumulovaly, především administrativní a hospodářské.

Především v prvním roce, kdy chyběl dostatek kádrů pro ostrahu, se podařilo řadě z internovaných utéci. Mnozí se už do TNP nevrátili, a to i díky liknavosti orgánů bezpečnosti a především národních výborů.

Faktickou nepřipravenost celého projektu TNP dokumentuje fakt, že předsednictvo ÚV KSČ až 6. března 1950 projednalo a prakticky i schválilo jednotné táborové řády, které začaly platit od poloviny roku. Dosud se správa táborů řídila prozatímními pravidly.

Nové jednotné řády už stanovovaly podrobný režim, který byl také výrazně přísnější než zmíněný provizorní. Obsahovaly základní táborový řád, stanovy táborové samosprávy, a dále řády pracovní, domovní a disciplinární – tedy veškerý chod tábora. K nim ještě v prosinci téhož roku přibyly řády a směrnice vydané velitelstvem Státní bezpečnosti: například směrnice pro mravně politickou a osvětovou výchovu TNP, směrnice pro zdravotnickou službu či základní táborový řád. Soubor všech těchto opatření doplňovaly výnosy o stravovacích dávkách a směrnice o poskytování výhod za pracovní výkony. Velení táborů i dozorcí mohli na základě širokého výkladu svých pravomocí s internovanými manipulovat v podstatě jak chtěli. Celý režim v TNP se prakticky příliš nelišil od režimu vězeňského nebo trestně pracovních táborů.

Jedním z nejdůležitějších úkolů systému TNP, který byl prezentován veřejnosti, bylo převychování internovaných. Důležitou v roli v táborech proto mnohdy hráli

osvětoví referenti, kteří měli změnit poměr přikázaných k práci. “Náprava” probíhala prostřednictvím různých většinou povinných akcí, z nichž k nejdůležitějším patřila politická školení. I zde mohli realizátoři nakonec zkonstatovat, že se jejich snaha většinou mýjela účinkem.

Porada na ÚV KSČ v červnu 1949 vyústila v návrh na zřízení nové funkce, kterým měl být pomocník osvětář. Fungoval jako skrytý zpravodajský orgán, byť v táboře oficiálně vykonával úlohu pracovníka pro evidenci. Jeho skutečné určení muselo zůstat přísně utajeno. Pro informace, které se mu podařilo získat od internovaných, vznikl na Správě TNP nově tzv. referát Z. Jeho práce přestala mít smysl při přechodu TNP pod správu ministerstva spravedlnosti. Obdoba tohoto orgánu byla vybudována ve věznicích.

Změnami postupně procházely všechny organizační složky táborového života. Měnily se také pracovní podmínky, přičemž obecně platilo, že muži obvykle odcházeli za prací do dolů a hutí, do stavebnictví, ženy doplňovaly síly v zemědělství a lehkém průmyslu. Internovaní byli většinou využíváni k těžkým pracem nebo na špatně placená místa.

Správa TNP vydala 24. října 1949 směrnici o pracovním postavení internovaných. Podle ní lidé z táborů vstupovali do pracovního poměru onoho předmětného závodu. Jako zaměstnanci dostávali také mzdu, byli sociálně i nemocensky pojištěni. Mzda však putovala od zaměstnavatele na velitelství tábora, které rozhodovalo o reálné výplatě pro internovaného. Byly mu sraženy daň ze mzdy, ubytovací náklady, náklady na stravování, ošacení, příspěvek na pojištění. Deset procent příjmu pak tvořilo tzv. úložné, zbytek byl rozdělen na kapesné a vyživovací příspěvek pro rodinu.

Výše mzdy se lišila podle různosti pracovišť, osobu od osoby. Nejvíce si internovaní vydělali v dolech a v hutích, nejméně placení byli v zemědělství a za práci v táborech samotných.

Veškerá přijatá opatření směřovala k odvádění práce nad běžnou normu. Tři pracovní třídy podle pracovní aktivity umožňovaly vedení tábora přidělovat různé druhy úlev nebo výhod (např. korespondence, balíčky a jejich rozsah, návštěvy rodinných příslušníků apod.). Největší motivací byla pochopitelně možnost dosáhnout předčasného nebo aspoň podmíněného propuštění.

Zvláštní situace se vytvářela i na samotných pracovištích mezi běžnými zaměstnanci a internovanými. Vztahy se různily: internovaní, kteří měli vypsány daleko tvrdší normy a povětšinou je plnili, začali být v očích “domácích” nebezpečnými, neboť mohly k vyššímu pracovnímu nasazení vést zaměstnavatele i v jejich případě. Zaměstnavatelé situace využívali ke značnému překračování norem, s internovanými zacházeli pomalu jako s trestanci, různě je okrádali třeba o přesčasové hodiny nebo příplatky. Moc dobře si byli vědomi skutečnosti, že se proti jakékoliv šikaně nemohou nijak bránit.

Zneužit pracovníky z táborů se pokoušeli i zaměstnanci, kteří je za sebe například nechávali dělat ty nejtěžší práce. Samozřejmě byla také místa, kde si jednotlivci z obou zaměstnaneckých skupin naopak různě pomáhali. Debaty o politice byly přesně tím, co chtěla vedení táborů odstranit. Jenže to by tito lidé museli být zcela izolovaní, což v provozech, kde byli vlastně nezbytní, nebylo možné.

6.2. O poměrech v táborech očima internovaných

Mnohá svědectví osob přikázaných do TNP najdeme v knize Františka Bártíka Tábor Vojna. Velmi obsáhlé svědectví o poměrech, které v lágrech panovaly sepsal JUDr. Ladislav Vavrouch, který coby vězeň strávil ve zdejším “pracovně nápravném zařízení” šest a půl roku (listopad 1951 – duben 1958).

Můžeme se zde hodně dozvědět třeba o tom jak se v táboře bydlelo. Ubytovny se nacházely v dřevěných barácích, které byly narozdíl od Jáchymova aspoň čisté a bez hmyzu. Topilo se tu kamny. Vězňi spali na kovových patrových postelích, na matracích a podhlavnících naplněných slámou. Za každou postelí byla jednoduchá skříňka na osobní potřeby. Podlahu z prken si natírali vězňi olejem ze šachty. K osobní hygieně a coby sociální zařízení tu sloužil menší barák uprostřed tábora.

6.3. Výpověď očitého svědka

Z osobního rozhovoru se Stanislavem Stránským (*1922), předsedou Sdružení bývalých politických vězňů, v Praze dne 25. 2. 2009:

“Naše řady, stejně tak jako řady lidí z táborů nucených prací a PTP už jsou hodně prořídle. Jako politický vězeň, který v různých komunistických lágrech strávil 11 let, jsem měl možnost setkat se také s lidmi z obou těchto skupin, a to i ve výkonu trestu.

V TNP to byli většinou takzvaní kulaci nebo malí živnostníci, převážně za nesplnění dodávek, které stejně splnit nemohli. My jsme na Jáchymovsku vystřídali různé lágry, a v jejich “vnitřních drátech” se střídali i tito lidé. Byli za prací různě přesunováni. My “politici” jsme měli režim skutečně s ostatními dráty a byl to režim hodně tvrdý. U osob, kteří byli v táborech nucených prací, odsouzení podle zákona 247/1948 Sb., zdaleka tak přísné podmínky nebyly. Ale berte to jako můj osobní pohled. Vždycky můžete skutečně objektivně hodnotit jen to, co prožijete osobně, na vlastní kůži. A jistě byli i tací, kteří hodně trpěli, na jejichž zdraví či životě se tábor podepsal. Samozřejmě že byli často vystaveni různému ohrožení, žili v nedůstojných podmínkách, to je samo sebou, například v táboře Eliáš. Občas odtud někdo z nich utekl, ale zase neměli až tak pádný důvod, na soboty a neděle obvykle jezdili domů. Velice záleželo na velitelích, jak se chovali, jak chtěli nebo vůbec byli schopni dodržovat nějaká pravidla, která jim ukládal zákon nebo další navazující směrnice. Většinou je brali jako nutné zlo a vykládali si je po svém. Obvykle v tom horším slova smyslu, někdy ale také k dobru přikázaných osob, nemuselo to být ani úmyslně, vládl tu velký zmatek. Takže si jaksi “omylem” někdo i polepšil.

Občas se stalo, že se někde našla pomocná ruka, která mohla dopomoci k útěku, ale lidé z TNP a z našich řad (většinou ti zkušení nebo vzdělaní) dobře věděli, že ji nelze přijmout, aniž by tyto lidi vystavili přímému nebezpečí letitého postihu, a třeba i smrti. A musím připojit také nedbalost či liknavost ostrahy (říkali jsme jim “strejci”), ani je jsme nechtěli dostat do problémů. Kdo to nezažil, nepochopí. Až na výjimky jsme v tom byli za jedno. Velice brzy jsme pochopili, že by náš problém ohrozil také naše rodiny.

Setkal jsem se lidmi, kteří byli v táboře Vojna na Příbramsku jako přikázaní do TNP, říkalo se jim “vyšehradští jezdci”. Byli izolovaní od “politických”, jakýsi tábor v táboře. V dolech vznikaly TNP, pak z toho byly udělány lágry. Ti, co byli v TNP na šachtách nechtěli dělat, těžkou práci mnohdy vůbec nezvládali, scházelo jim jakékoliv vybavení, a tak tam vyhnali politické, ti už museli vydržet všechno. My jsme jim s prominutím říkali “krátkodobí”, měli tu strávit třeba dva tři měsíce a jak říkali, ani nevěděli za co. Beru-li to zpětně, opravdu to ani nevěděli. Byli to většinou samí učitelé, drobní živnostníci, právníci, kněží, ... Velení pak ještě navíc zjistilo, že jsme je prý špatně politicky ovlivňovali... Proto se je od nás snažili oddělit ostatním drátem, abychom nepřicházeli vzájemně do styku. Stýkali jsme se jen zpočátku, poměrně krátkou

dobu, přesto mezi námi zůstaly některé pevné vazby. Rozdělení bylo jasné, očekávali jsme ho, ale podmínky, alespoň co se týče základních funkcí v táboře se nijak markantně nelišily.

Velení táborů nucených prací se rekrutovalo spíš z méně zkušených lidí, ustanovených narychlo, a příkázání si z nich “příliš moc nedělali”. Mnozí z jejich velitelů byli děti komunistů a tento souběh v začátcích dělal potíže zkušeným bachařům, kteří měli na starosti nás “politické”. Koho pak trestat? To ani nešlo! Zrovna náčelník “vyšehradských” byl synem bývalého generála. Na cimře měli nápis: “My jsme mládež nová, mládež Gottwaldova”. Oni chodili mezi nás, věděli, jaké máme tresty a za co, takže jsme je ovlivňovali. Tím jim narostly “rohy” a esenbáci vůbec nevěděli, co s nimi mají dělat.

Bydleli trochu jinak než my, neměli tak tvrdý kázeňský režim. Když nechtěli jít do práce, přece jen se mohli chovat jinak k nadřízeným. Občas zkusili být i arogantní. To by nám vůbec neprošlo, tam pro nás hrozila oprátka nebo rovnou kulka.

Když se podívám zpětně na podmínky, v nichž jsme žili, nevyjímaje svědectví osob, přidělených do TNP, žili jsme hrozně, výstižně je spojení “pod psa”. Ustláno jsme měli na ubikacích na jutových pytlích, v nichž byla dřevěná vata. Člověk si na to dvakrát lehl a vše uvnitř zcuckovatělo do klubiček. Měli jsme jednu deku na přikrytí, která byla roztrhaná nebo tak opotřebovaná, že přes ni bylo vidět, podhlavníky to samé. Materiály ještě pamatovaly Němce, baráky byly plné štěnic.

Do roku 1952 se o hygieně nedalo ani mluvit. V táboře nebyl vůbec přívod vody. Necháпали jsme, jak sem mohli zavírat tolik lidí, bez této základní podmínky. Dostávali jsme vodu čerpanou ze šachty, tedy kalnou. Když jsme si chtěli vyprat nebo se umýt, vše jsme dělali na šachtě. Stejně jako lidé z TNP. V tom nebyl žádný rozdíl.

Vše se začalo pomalu zlepšovat až v roce 1952. Vybudovalo se potrubí na pitnou vodu. Z jednoho kohoutku tekla voda, a v tom jsme se všichni “na střídačku” myli. Pokud se někdo chtěl oholit, měl smůlu. Musel si buď přinést ešus a použít tu svou jedinou jídelní misku, nabrat do ní vodu. Tedy pokud jsme se mohli holit vůbec. Nástroje na holení jsme neměli, někdo občas sehnal jakési škrabátko. K holiči jsme se dostávali jen jednou za čas, ten nás pak doslova “odřel” a bylo. Měl třeba jednu břitvu na tři tisíce lidí.

Režim se pak začal měnit až s příchodem prezidenta Zápotockého. Postupně se měnil život v táborech, pracovní podmínky, stravování.

My jsme pracovali jako horníci, stejně jako lidé z táborů nucených prací. To normální civilní horníci byli pro svou práci aspoň vybavení, my měli jen primitivní podmínky. A v čem jsme spali, v tom jsme fáráli. Aspoň zpočátku. V TNP na tom byli stejně, rozdily vycházely samozřejmě z místních podmínek.

V táborech nucených prací byly všude podmínky obdobné, srovnatelné s našimi, jen v některých aspektech s přece jen lehčím režimem. Zásadní rozdily záležely vždycky na osobě velitele. Podle toho, jaký byl náčelník, vypadal také život v celém táboře. Nechyběli mezi nimi krušasové, u nichž mužstvo nevědělo dne ani hodiny, co se stane, čím se znelíbí. Tam panovala morálka. Velitelé byli také často pod vlivem alkoholu, kdekdo, koho si zrovna vybrali, mohl dostat “nakládačku”, pendrekem nebo klackem.

Vše, jak už jsem zmínil, se skutečně začalo měnit po smrti Gottwalda, s nástupem Zápotockého, kdy se začaly odstraňovat nebo alespoň měnit podmínky bezplatné práce vězňů či práce nucené. To bylo v roce 1953. Političtí vězni, kteří dosud pracovali zadarmo, na rozdíl od TNP, začali dostávat aspoň kapesné. I tady jsme se začali dostávat “na rovinu” s TNP: začala honba za penězi, udávání, bonzování, závist, nenávisť. Morálka šla úplně mimo. Ve velkém. Ani v tom mezi námi nebyly rozdily.

Mezi vězni a příkázanými do TNP se pak našli také takoví, kteří začali různě soutěžit, ve všemožných “úderkách” – kdo vytěží víc, vznikaly socialistické soutěže, brigády. Závodili, kdo více “smolky” vydá pro Sovětský svaz. Za to byli hrdinové - po táborech se o nich psaly letáky, transparenty. “Hrdinové” pak dostávali větší přiděly jídla a jiné výhody.

Kdybych měl celou dobu zhodnotit, za politické vězně i lidi z TNP, které jsme potkávali: sovětský hyenismus sem byl importován v roce 1945. Podepsali ho i naši vedoucí představitelé státu v Moskvě v roce 1945. O skutečné situaci byli informováni jen vybraní, a málokdo tušil, přestože se třeba pohyboval v blízkosti těchto lidí, co se chystá.

Tato doba by určitě neměla být zapomenuta, má rozhodně co říci. Ale jak něco takového dostat mezi současnou mladou generaci? Chodíme po školách a různých společnostech, kde přednášíme, ale současná mládež to příliš nevnímá. To prostě nevychází z domova. Kdyby mluvili s rodiči, s prarodiči, dozvědí se daleko víc. To, že

dobu, kterou nedělí vlastně ani jeden průměrně dlouhý lidský život, považují vzdálenou málem jako antický Řím, poznáme to podle toho, jaké nám kladou otázky. Zajímavé je, že se více ptají dívky, odhadnul bych to až na 90 procent. Děvčata jsou vždycky pátravější. Jejich otázky nás někdy až zatlačí do kouta. A to jsem zvyklý odpovídat na ledacos. Ptají se například na úplně, dnešním pohledem banální věci: Jak je to možné, že vás mlátili? Proč jste si to nechali líbit? Vůbec nemají představu, jak se vyšetřovalo, jak jste se mohl dostat před nějakou komisí, že vůbec nezáleželo na dodržování nějakých zákonů, že se k tomu daly účelově vytvořit.

Sám si často kladu otázku, zda lze znovu, i v současných podmínkách, zneužít narychlo připraveného právního prostředí pro prosazení cílů určité vlivné skupiny. Nedávno jsem mluvil s jedním novinářem, který říkal: “Dvakrát přece nevstoupíme do jedné řeky.” Odpověděl jsem mu, že se asi narodil včera nebo bral příliš vážně socialistické vysoké školy. Do té řeky jsme museli vstoupit hned několikrát, a někdy jsme byli rádi, že tam ta řeka vůbec byla.

Zneužití moci, samozřejmě podložené zákonnou úpravou, je možné vždycky. Můžete si tisíckrát říkat: I kdybychom žvýkali suchý chleba, demokracii musíme uhájit. Ale realita s realitou se bohužel také míjejí... Zákony jsou podle mého názoru dokonce postavené tak, aby byly zneužitelné.”

Stanislavu Stránskému udělil 28.října 2000 prezident Václav Havel Medaili za zásluhy o Českou republiku II. stupně.

II. Pomocné technické prapory (PTP)

1. Poznámka na úvod

V povědomí značné části populace a zejména mladší a mladé generace, ovlivněné zábavnou knihou spisovatele Miloslava Švandrlíka, následně zfilmovanou, se jeví „Černí baroni“ jako přijatelná a veselá vojna. Skutečnost však byla zcela jiná.

O „pétépácích“ toho bylo napsáno dost, a přitom velmi málo. Vedle jedné monografie²⁶, která je navíc poplatná době vzniku a zúženné pramenné základně, byly většinou publikovány jen dílčí materiály, spočívající navíc často na vzpomínkách.

Období vzniku, fungování a zániku Pomocných technických praporů (PTP) spadá do let 1948-1954. Časově se kryjí s TNP, s nimiž si byly jejich organizace a fungování v mnohém podobné. Oprávněně tak byly jednotky PTP následně nazvané Vojenskými tábory nucených prací (VTNP).

Roky, o nichž hovoříme, můžeme shodně charakterizovat jako snahu nového režimu, režimu totalitního, o ovládnutí celé společnosti. Politickou moc, kterou KSČ získala v únoru 1948, se snažila upevnit na základě stalinského pojetí socialismu. K uskutečnění svých plánů se potřebovala zbavit jakéhokoliv náznaku opozice a využívala k tomu jak soudních, tak mimosoudních prostředků.

Mezi mimosoudní patřily výše zmíněné TNP či další formy druhotných postihů, například vystěhování rodin, znemožnění studia, propouštění ze zaměstnání – ve všech těchto případech šlo o “civilní” sektor. Potenciální hrozbu pro komunisty ale představovala také armáda. I zde tedy muselo dojít k “očistě”. Fenomén mimosoudních represí se proto nevyhnul ani armádě. Jako prvních se velení zbavovalo “nespolehlivých” důstojníků, kteří byli donuceni činnou službu opustit: obvykle pak končili v TNP. Pro politicky nespolehlivé osoby byly vytvořeny zvláštní jednotky pod názvem pomocné technické prapory (PTP).

Do těchto byli soustřeďováni politicky nespolehliví vojáci základní služby, ale i ti, kteří by mohli “škodit” režimu v záloze. Paradoxem bylo, že sem mohly být zařazeny

²⁶ Bílek, J. Pomocné technické prapory 1950 – 1954. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, ročník 1992, sv. 3.

těž některé osoby zbavené branné povinnosti. Jednotlivé prapory pak byly nasazovány na různé práce, ať už pro armádu nebo civilní sektor.

2. Příprava a vznik PTP

Snahou KSČ bylo též dostat pod svou moc armádu, a to samozřejmě opět v co nejkratším čase. Nejdříve přišlo na řadu velení. Úkolem bylo odstranit z armády všechny vojáky z povolání, kterým režim z nějakých důvodů nevěřil. Nešlo jen o příslušníky našich vojenských jednotek bojujících v letech 2. světové války po boku západních spojenců, různým formám represí byli vystaveni také důstojníci z předmnichovské armády, někteří příslušníci 1. československého armádního sboru v SSSR i bývalý partyzáni a odbojáři, kteří přišli do armády po květnu 1945. “V průběhu několika čistek mezi důstojníky v r. 1948 a 1949 bylo z činné služby propuštěno 2965 generálů a důstojníků, tj. 22,2 % jejich celkového počtu k 15. únoru 1948.”²⁷

V řadách vojáků už to nebylo tak jednoduché. Samozřejmě byla spousta takových, kterým režim nedůvěřoval a nechtěl, aby byli vycvičeni ve zbraní. Obavy na nejvyšších místech panovaly i z možné ilegální činnosti. Vzhledem k potřebám výstavby mohutné armády však nešlo “politicky nespolehlivé” vojáky zbavit branné povinnosti a na jejich místa povolal “politicky spolehlivé”. Režim je proto chtěl od ostatních vojáků izolovat.

Nejdříve tak vznikly ženijní silniční prapory u ženijních pluků. Prvními byly jednotky pojmenovány jako IV. prapory (silniční) u 1.- 4. ženijního pluku. Ženijním plukům byly podřízeny a zároveň od nich odloučeny do vojenských výcvikových táborů. Stalo se tak k 1. říjnu 1948. Vojáci, vykonávající základní službu sem nastupovali od 1. listopadu 1948 a jejich úkolem byly hlavně stavební a pomocné práce v prostředí vojenských výcvikových táborů. “Nešlo tehdy o řešení nové, z různých důvodů byli nespolehliví vojáci do zvláštních jednotek (pracovních, kárných) zařazováni prakticky ve všech armádách. Ale v tomto případě to bylo z politických důvodů. Proto byla dodatečně uznána služba u uvedených praporů shodně jako u PTP. Příslušníci silničních rot procházeli ještě částečně výcvikem ve zbraní.”²⁸ Jejich

²⁷ Bílek, J. Pomocné technické prapory 1950 – 1954: vznik, vývoj, organizace a činnost. In *Pomocné technické prapory 1950 - 1954: vznik, vývoj, organizace a činnost, Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. ISBN 80-85270-06-4. s. 9.

²⁸ Stav, M. Co byly PTP a kdo byli skutečně „Pétépáci“?. 1995. str. 2.

plánované počty se ale nedařilo naplňovat, orgány ministerstva vnitra selhaly při prověřování politické spolehlivosti branců. Proto se hledaly další možnosti, jak posílit stav, zvýšit nasazení vojáků při potřebných pracích a zároveň tak izolovat od ostatních další nepohodlné osoby. Tlak shora byl vyvíjen především na zajištění dostatečného počtu levné pracovní síly, k využití jak v armádě, tak pro potřeby průmyslu i zemědělství, tedy v civilním sektoru.

Tato vize se začala naplňovat s nástupem nového ministra obrany. Stal se jím 25. dubna 1950 Alexej Čepička, zeť Klementa Gotwalda. S ním přišlo budování armády na základě sovětského vzoru. Cílem bylo vytvoření zvláštních vojenských jednotek: jednotek beze zbraně se specifickým využitím, zmíněným výše.

Na 20. zasedání Užšího poradního sboru ministra národní obrany byl předložen komplexní materiál o způsobech vyhledávání izolace a využití “politicky nespolehlivých” branců (14. června 1950)²⁹, který byl prakticky schválen na zasedání Nejvyšší rady obrany státu, tedy orgánem, kde se slučovaly státní i stranické kompetence.

Na jeho základě měly být vytvořeny nové odvodní systémy, podle kterého měli být branci politicky prověřováni ještě před odvodem ministerstvy národní obrany, národní bezpečnosti a vnitra za součinnosti okresních a místních národních výborů a následně umístění do nově vytvářených pomocných technických praporů pro politicky nespolehlivé a méně spolehlivé. O podrobnostech vytvoření těchto praporů bylo rozhodnuto na 22. zasedání Užšího poradního sboru 21.6.1950³⁰. Příslušníci těchto praporů měli projít pouze minimálním výcvikem beze zbraně a používání výhradně k pracovní činnosti v armádě i civilním sektoru. Vedlejší součástí jejich pracovní činnosti měla být také převýchova těchto osob, mezi něž spadali také synové “vykořisťovatelů”. U všech útvarů měly být rovněž zřizovány zvláštní prověřovací komise.

S novým systémem odvodů byla změněna i klasifikace způsobilosti branců. V září 1950 bylo s konečnou platností rozhodnuto, že klasifikační systém československé armády bude následující: “klasifikace “A” (řádná služba) dělena na “Aj” (A jedna) a “Ad” (A dvě), klasifikace “B” dělena na “B” (pomocná služba bez strážní) a “Bs” (sem spadali vojáci schopni i strážní služby), klasifikace “C” (schopen pro těžkou a středně těžkou fyzickou práci) dělena na “Cj” (schopen pro těžkou fyzickou práci) a “Cd”

²⁹ Vojenský historický archiv (VHA) – MNO, fond I. odbor 1950, sign 10 1/10 – 1,2.

³⁰ VHA – MNO, fond UPS 1950, k.3.

(schopen pro středně těžkou fyzickou práci), klasifikace “D” (neschopen vojenské služby) a klasifikace “E” (politicky nespolehlivý)³¹. První čtyři klasifikace vycházely ze zdravotního hlediska, pátá měla politický základ, obsah i cíl a měla před ostatními přednost. Každý bránc, který dostal klasifikaci “E”, musel být zařazen do PTP bez ohledu na svůj zdravotní stav.

Zvolené řešení v zásadě neodporovalo tehdy platnému brannému zákonu č.92/1949 Sb., ani vládnímu nařízení č. 209/1949 Sb. Branný zákon ve své části 1, v paragrafu 1, odst. 3 říkal, že “vojenských osob v činné službě smí být použito také při pohromách ohrožujících lidské životy nebo důležité hospodářské statky a po přechodnou dobu v mimořádných případech, vyžadují-li toho hospodářské zájmy státu”. Poměrně široká formulace nebyla precizována ani vládním nařízením č. 209/1949 Sb., jímž se prováděl branný zákon, a tak umožňovala vlastně neomezené nasazení vojáků do tzv. pracovní výpomoci armády.

Vytváření PTP bylo sice v rozporu s mezinárodními dohodami o nucené práci, ale Československo například Úmluvu o nucené nebo povinné práci (přijata 10. 6. 1930 Valným shromážděním Mezinárodní organizace práce) neratifikovalo. Vytvořením PTP došlo k porušení následujících článků úmluvy: článku 2. charakterizujícího nucenou nebo povinnou práci jako každou práci nebo službu, která se na komkoli vymáhá pod pohrůžkou jakéhokoliv trestu, a ke které se daná osoba nenabídne dobrovolně; článku 12. stanovujícího maximální dobu nucené nebo povinné práce na 60 dnů v kalendářním roce; článku 14. podle kterého musí být jakákoliv nucená nebo povinná práce finančně odměňována v hotovosti podle sazeb obvyklých u daného druhu práce v dané zemi, přičemž mzdu dostává pracovník přímo a je zakázáno z ní srážet daně, poplatky za stravu, ošacení nebo ubytování, jež jsou pracovníkům poskytovány pro zachování jejich schopností pokračovat v práci; a článku 21. zakazujícího užívat nucené práce pro činnost v podzemí hlubinných dolů.

K 1. září 1950 tedy již existovaly čtyři silniční prapory a právě na ně měly navázat nově vznikající PTP coby samostatné jednotky. PTP se měly dělit na lehké a těžké. Těžké PTP byly určeny pro důlní práce, jejich úkolem bylo nahradit Vojenské báňské oddíly složené z vojáků základní služby.

³¹ Tamtéž.

U jednotlivých útvarů byly zřizovány výběrové komise, jež mj. také označovaly “politicky nespolehlivé” pro PTP. Sloužily jim k tomu dotazníky zakládané obecními národními výbory, které vyplnily povšechné údaje (jako jméno, narození...) a dále dotazníky zaslaly okresnímu velitelství SNB k vyplnění části II., tj. k vlastnímu prověření politické spolehlivosti. Zde se prostřednictvím dotazovaných osob včetně jejich rodinných příslušníků shromažďovaly informace, týkající se politického a sociálního ukotvení dotazovaných. “Výběr pro nástup základní vojenské služby nebo následné přeřazení od bojového útvaru, nebo na mimořádné vojenské cvičení podle § 39 branného zákona, byl podle následujících kritérií: 1) osoby, které se dopustily trestných činů podle dekretu presidenta republiky, 2) osoby zařazené do tábora nucených prací, 3) osoby, které byly nebo jsou majiteli továrny či podniku nad 10 zaměstnanců, 4) osoby, které vlastnily nebo vlastní pozemek nad 20 ha, 5) osoby které vlastnily nebo vlastní velkostatek, 6) osoby, které vlastnily nebo vlastní nemovitý majetek s výnosem vyšším než 10 tis. Kčs měsíčně, 7) osoby, které byly po Únoru 1948 odstraněny akčními výbory z veřejných funkcí, 8) osoby, které jsou dětmi osob uvedených pod bodem 1-7), 9) osoby, které byly zadrženy při pokusu o ilegální přechod hranice, 10) osoby, jejichž rodiče případně sourozenci uprchli do zahraničí, 11) osoby, které SNB prohlásí za nespolehlivé z jiných důvodů.”³² Jestliže o bodu 1) lze říci, že měl oporu v tehdejší právním řádu, potom ostatní body byly zřejmě diskriminující a bez jakékoliv opory v platných zákonech. Navíc vycházely z viny dětí za rodiče a bod 11) dokonce umožňoval zařadit do PTP kohokoliv.

O jednotlivých návrzích pak rozhodovaly třídící komise při velitelství vojenských okruhů, a to s konečnou platností. Po schválení “obdržely” vytipované osoby obvykle klasifikaci “E” – politicky nespolehlivý.

První čtyři pomocné technické prapory vznikly ze silničních praporů ženijního vojska 1. září 1950 (se sídlem v Mimoní, ve Svaté Dobrotivé, na Libavé a v Lešti). S dalšími bylo počítáno v Ostravě, v Handlové, na Kladně a v Mostě, na Slovensku pak Rimavské Sobotě a v Humenném. V jednotkách však zatím sloužili pouze ti, kteří nastoupili k původním silničním praporům.

³² Stav, M. Co byly PTP a kdo byli skutečně „Pétépáci“?. 1995. str. 2.

Již 5. září 1950 byli do tzv. lehkých PTP zařazeni duchovní, řeholníci a seminaristé, kteří údajně neměli kladný postoj k republice a k jejímu lidově demokratickému zřízení a měli být politickým školením a manuální prací převychováni. Později byli povoláváni i do těžkého PTP s fáráním do dolů.

K 1. říjnu 1950 nastoupilo do armády téměř 90 000 branců. V zařazování dalších osob do PTP však opět selhávaly prověřkové komise, tábory se naplňovaly menším tempem, než se původně plánovalo. Koncem roku 1950 ale už sloužilo u PTP na deset tisíc mužů. Spolu s politicky nespolehlivými byli zařazeni i vojáci, jimiž byly PTP doplněny v průběhu podzimu 1950 na předepsané počty. Vedle horníků, kteří byli zařazeni k těžkým PTP, se dostali do těchto jednotek i branci s klasifikací “A” a “B”, dále skutečné i údajné asociální živly (jako např. opilci, nepracující...), Romové, negramotní či ti, kteří byli vybráni zcela náhodně k doplnění počtů. Vojáci, kteří nastoupili ve zmíněném roce, byli nasazováni většinou na příležitostné práce, které nevyžadovaly kvalifikaci, ale byly značně fyzicky náročné.

Do funkcí velitelů sem přicházeli z velké většiny nekvalitní poddůstojníci a důstojníci, které zajímalo všechno jiné, než “pétépáci”. Ti pak museli pracovat mnohé hodiny navíc, neměli prakticky žádné volno, byli okrádáni o peníze. Navíc pro velení ženijního vojska znamenaly PTP vlastně přítěž – přibylo mu přidělování práce jednotkám, přičemž bylo třeba vzít v potaz požadavky vojenské správy i žadatelů z civilního sektoru.

Složitý byl ale především systém podřízenosti PTP: “podléhaly velitelství ženijního vojska (velitelsky), politickým oddělením divizí, na jejichž území byly umístěny (politicky) a velitelství vojenského okruhu (materiálně). Mnohé potíže vyplývaly i z toho, že příslušníci jednotlivých PTP byli po malých skupinách rozděleni do různých krajů”³³. Se spíše trpěnými jednotkami se podle toho i zacházelo.

Směrnice z roku 1950 pro stravné a zúčtovací náhrady za vojenskou pracovní výpomoc určovaly vyúčtování mezi vojenskou správou a civilními podniky. Z nich vyplývala povinnost zaměstnavatele zajistit přiděleným členům PTP ubytování a aspoň základní vybavení k práci. Rozhodovali sice velitelé, ale zaměstnavatel měl zajistit

³³ Bílek, J. Pomocné technické prapory 1950 – 1954: vznik, vývoj, organizace a činnost. In *Pomocné technické prapory 1950 - 1954: vznik, vývoj, organizace a činnost, Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. ISBN 80-85270-06-4. s. 19.

práci, a také její kvalitu kontrolovat. V jeho kompetenci bylo též zajištění stravy. Oblečení dostávali “pétépáci” od útvaru, bylo však všelijaké.

Obdobně platila tato základní praxe u obou typů PTP, lehkých i těžkých útvarů.

K těm těžkým se občas dostávaly i osoby, které nebyly takovéto práce vůbec schopny – zde se opět odráží nedbalá práce výběrových komisí, které na zdravotní stav přidělovaných nebraly větší zřetel. Po dalších prohlídkách musely pak být tyto osoby převeleny do lehkých útvarů PTP a docházelo tak zákonitě k nesplněným kvótám na jednotlivé druhy práce, převážně té těžké. Stále se nejvíce nedostávalo horníků.

Prapory, které můžeme zařadit pod pojem těžké, přece jen podléhaly jasnějším pravidlům. Tvořily samostatná vojenská tělesa ženijního vojska, disponovaly vlastní správní a hospodářskou agendou. Podřízeny byly přímo velitelství vojenských okruhů. Také jejich pracovní náplň byla jednoznačně daná. Tato pravidla velitelé dodržovali, ta další byla podobná jako u lehkých útvarů: většinou velmi špatné ubytování v hygienicky nevyhovujících podmínkách, stravování bez dodržování norem, velmi vágní bezpečnost při práci, o péči o zdraví se spíš nedalo ani hovořit. Často byly také překračovány jednotlivé směny a odměna za práci byla všelijak krácena prostřednictvím různých srážek.

3. Vývoj PTP

3.1. Změna podřízenosti

K 31. prosinci 1950 bylo rozhodnuto vyjmout PTP z podřízenosti velení ženijního vojska a podřídit je přímo Hlavní stavební a ubytovací správě Ministerstva národní obrany (HSUS). Zde bylo také vytvořeno 4. oddělení, které mělo statut a funkci štábu vyšší jednotky³⁴. Prapory PTP tak byly vyjmuty také z podřízenosti vojenských okruhů.

HSUS neměla s řízením tak početných jednotek žádné zkušenosti, jestliže tedy velení ministerstva národní obrany slibovalo, že novou podřízeností se problémy PTP vyřeší, později se ukázalo, že to bylo spíše jen přání.

Stálý nedostatek pracovních sil donutil ministra obrany v lednu 1951 povolát další vojáky klasifikace “E”, tedy nespolehlivé. Ze 3 tisíc povolanych tak vznikly další tři nové lehké PTP. V červnu přibyli další vojáci z řad příslušníků náboženských sekt.

³⁴ VHA, fond OMS 1950, sign. 41 2/20

Reorganizací také prošly roty složené z kněžích, řeholníků a seminaristů.

K dalšímu zvýšení počtu PTP došlo na podzim roku 1951.

Již předtím, kolem poloviny roku 1951, se Ministerstvo obrany spolu s ministerstvy vnitra a národní bezpečnosti rozhodly řešit nastalou složitou situaci, která vznikla v důsledku nefunkčních a zanikajících TNP. Stále trvala politická objednávka na izolaci těch propuštěných, kteří by mohli svými názory a postoji režimu potenciálně škodit. V září 1951 přijala Vojenská rada ministerstva národní obrany z podnětu byra ÚV KSČ rozhodnutí zřídit instituci tzv. výjimečných vojenských cvičení. Vojenská správa proto začala propuštěnce povolávat na výjimečná vojenská cvičení, o nichž měly rozhodovat zvláštní komise, složené ze zástupců okresních národních výborů (ONV) společně se zástupci okresních vojenských velitelství, okresních výborů KSČ a okresních oddělení sboru národní bezpečnosti (SNB). Návrhy ale většinou připravovaly orgány bezpečnosti. Týkaly se především mužů s vyšším majetkem nabo pocházejících z takových rodin, postiženi byli tak např. kulaci bránící se vstupu do JZD a jejich synové, bývalý továrníci, majitelé činžovních domů apod., přičemž věk byl stanoven v rozmezí 17- 60 let.

V konečné podobě pak návrhy i jejich uskutečňování porušovaly právní předpisy, minimálně s nimi byly v rozporu, ať už šlo například o jejich délku (povinnost vykonat vojenské cvičení byla dle § 39 branného zákona pro záložníky z počtu mužstva a poddůstojníků 10 týdnů – zde se obvykle vyšplhala až na dva roky, stejný paragraf též určoval, že MNO může na mimořádné vojenské cvičení povolovat záložníky jen v případě zavádění nových bojových prostředků nebo vyžadují-li to důvody výcviku, a to v nejvyšší délce 8 týdnů) či při využití § 49 o mimořádných opatřeních za branné pohotovosti státu. Konečná praxe byla v rozporu i s § 54 vládního nařízení č. 209/36 Sb., jímž se prováděl branný zákon, který určoval, že ze cvičení se předčasně propustí osoby, které jsou již před nástupem nemocny nebo které na cvičení onemocní.

Tábory postupně přibývaly a jejich další růst byl také plánován. To kladlo značné nároky také na velitelské kádry, kterých se začínalo nedostávat a bylo třeba vyškolit nové, hlavně ty nejnižší, kam lze počítat velitele rot, čet a družstev.

Vinou ne vždy právě zodpovědného výběru se do PTP dostávali i vojáci, kteří byli v civilním životě v řadách KSČ, případně z důvodů, které nástup sem nesplňovaly. Zde

měly ve prospěch těchto osob rozhodovat prověřkové komise, které vznikaly u jednotek PTP na podzim roku 1951.

Poměry, které vládly v jednotlivých PTP se lišily v závislosti na typu (lehké, těžké), vykonávané práci, velení. Také vojáci se k působení v nich stavěli odlišně. Prolínali se mezi nimi také trestaní z normálního života, lidé bez jakýchkoliv zábran. Velmi rozličné podmínky přinášely spoustu problémů, kterých se každý raději zbavil. Vyšší velení se k nim proto příliš nehlásilo, okruhy i divize jim věnovaly jen velmi malou pozornost.

Rok 1951 přinesl do armády také jednu novinku. V polovině května 1951 byl vytvořen nový typ pracovních jednotek, který dostal název Technické prapory (TP). TP byly určeny pro objekty tajného charakteru, a měly být až na výjimky složeny z politicky spolehlivých občanů, kteří buď ovládali řemeslo, nebo byli způsobilí zvládnout fyzickou práci. K těmto útvarům měli být dále zařazováni občané se sníženou zdravotní klasifikací, kteří nemohli vykonávat službu u bojových jednotek a měli být cvičeni omezeně ve zbraní. Vznikem TP již nebylo možné označit jednotky s pracovním určením jako PTP, a proto se objevil nový termín - vojenské pracovní jednotky (VPJ) do nichž byly zahrnovány jak PTP tak TP.

PTP i TP velmi chyběl organizační řád, který se vůbec nedařilo vypracovat. Všem, co se pracovních jednotek týkalo, scházela opora v předpisech. Snahou MNO tedy bylo vypracovat status pro tyto vojenské pracovní jednotky. Ministr národní obrany 23. září 1951 rozhodl o vzniku nové samostatné součásti MNO – velitelství vojenských pracovních jednotek (VVPJ). Konkrétně k němu došlo ale až v lednu 1952. “Tehdy mělo předepsáno 58 důstojníků a 16 občanských pracovníků. Pod jeho přímé řízení přešly všechny vojenské pracovní jednotky, které v té době existovaly: 11 lehkých PTP s 11 634 muži, 2 TP a 2 poddůstojnické školy s 3402 muži a 6 těžkých PTP s 9081 osobami, celkem tedy 24217 důstojníků, poddůstojníků, vojáků a občanských pracovníků. Vlastní pracovní síly představovalo 510 poddůstojníků a 23 113 vojáků základní služby. I nadále se v této koncepci počítalo se vznikem dalších táborů a přílivem další levné pracovní síly.”³⁵

³⁵ Bílek, J. Pétépáci, aneb Černí baroni úplně jinak: vyprávění o jednom z bílých míst naší nedávné historie. 1. vyd. Plzeň: Nava, 1996. str. 63.

3.2. 1952 – I. třetina roku 1953. Zastavení početního růstu a začínající snaha po účelovém využití jednotek

3.2.1. Organizační statut

Jedním z nejdůležitějších úkolů VVPJ bylo vypracování organizačního statutu pracovních jednotek. Ministr národní obrany jej schválil 3. října 1952 pod názvem „Statut pro činnost vojenských pracovních jednotek“³⁶.

VVPJ přímo řídilo všechny vojenské pracovní jednotky (technické prapory, pracovní prapory, pomocné technické prapory lehké, pomocné technické prapory těžké a kárné roty).

Statut stanovil, že pomocné technické prapory se zřizují k tomu, aby byly prací převychovány politicky nespolehlivé osoby. Jejich práce se plně využívá pro splnění v první řadě ve prospěch vojenské správy a dále také v civilním sektoru. Technické prapory se naproti tomu zřizují za účelem, aby na stavby a pro práce vojenské správy, na kterých nelze z hlediska bdělosti použít pracovníky PTP, nemusely být odvelovány vojenské pracovní výpomoci.

Dále byly ve statutu vymezeny osoby k zařazení a podle jejich druhu bylo definováno pět základních jednotek: vedle TP a lehkých a těžkých PTP nově ještě pracovní prapory pro důlní práce a dále kárné roty. V praxi však nebylo toto členění dodržováno.

Statut též upravoval podmínky zdravotního zabezpečení, stravování a výstroje.

Všichni příslušníci vojenských pracovních jednotek měli dostávat za práci mzdu podle příslušných mzdových vyhlášek a výkonnostních norem s výjimkou pracovních kárných rot. Za přesčasovou práci se mzda navyšovala o 25 %, za neděle, svátky a práci v noci byl stanoven příplatek 50 %. Pracovalo se zde v úkolové a časové mzdě. Z výsledného platu byly odečteno výživné pro rodinné příslušníky, případně další srážky a to, co zbylo, bylo rozděleno na dvě poloviny. Jedna šla na účet vojáka u státní spořitelny, druhou dostal voják vyplacenu. V praxi především osoby zařazené do skupiny „E“ byly ve výplatách různě poškozovány. Jejich pracovní limity byly mnohdy nezvladatelné, přesčasové hodiny posuzovány jakou součástí převýchovy.

³⁶ VHA – MNO, fond HINTS 1952 sign. 41 9/2

Přestože vydání statutu mohlo přinést vyjasnění do celé organizace vojenských pracovních jednotek, úkolů, práv, povinností, “dopadl” jako některé jiné normy tohoto období – příliš ho nikdo nedodržel. Na změně postavení PTP nezměnil prakticky nic.

3.2.2. Organizační změny

Organizační změny začaly v roce 1952. Projevily se především v tendenci vytvářet méně nových jednotek, a naopak přecházet od PTP k praporům technickým.

Tři poslední PTP vznikly začátkem září 1952.

Ke stejnému datu měli také odejít první “pétépáci” do zálohy”, byli to ti, kteří nastoupili v roce 1950. V té době ale vrcholilo budování co nejpočetnější armády, stále byli potřeba vojáci v dolech a na jiných místech. Velení se propouštění vůbec nehodilo a už od jara připravovalo, jak této situaci zamezit. “Proto bylo na 15. zasedání Vojenské rady 11. června 1952 rozhodnuto, že “pétépáci” nebudou propuštěni do zálohy, ale nadále zůstanou v armádě nejméně do konce roku 1953. Výjimkou byli pouze vojáci – horníci a vojáci s klasifikací “Cj” a “Cd”, z příslušníků s klasifikací “E” mohli být propuštěni jen ti, kteří se v rámci náboru přihlásí na hornictví nebo stavebnictví a podepíší závazek nejméně na tři roky. Toto rozhodnutí, navíc podpořené tvrzením o “nutnosti další převýchovy” schválil politický sekretariát ÚV KSČ v červnu 1952.”³⁷

Kasárna tak “pétépáci” s touto klasifikací vůbec neopustili, okamžitě nastoupili výjimečné vojenské cvičení. Většinou jim bylo řečeno, že mohou být na cvičení třeba až do smrti, dokud je budou vlast a armáda potřebovat.

Velké změny v roce 1952 se ale týkaly pracovního nasazení PTP. K práci na dolech a různých stavebních akcích, ať už vojenského či civilního charakteru, přibýly navíc práce na stavbách vojenských letišť, a také při výstavbě muničních skladů.

Kromě nových okruhů pracovního nasazení zůstaly podmínky pro příslušníky těchto jednotek prakticky stejné. Nadále museli bydlet v nevyhovujících prostorách, trpěli nedostatkem pracovního oblečení i vybavení, obvykle katastrofální bylo hygienické zázemí, někde chyběly jídelny, takže se museli stravovat na pracovišti. Značný tlak byl zato vyvíjen na vylepšování politického profilu “pétépáků”. Při kontrolách stranické

³⁷ Bílek, J. Pomocné technické prapory 1950 – 1954: vznik, vývoj, organizace a činnost. In *Pomocné technické prapory 1950 - 1954: vznik, vývoj, organizace a činnost, Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. ISBN 80-85270-06-4. s. 31.

práce byly zjištěny značné nedostatky, neboť sem nebyli dosazováni kvalitně vyškolení velitelé. Totéž se týkalo i působení stranických organizací, včetně organizací mládežnických. Jejich činnost nakonec směřovala především k plnění pracovních úkolů. Ty byly naopak často plněny bez ohledu na cokoliv. Různé soutěže a možnost relativně vysokých výdělků pak vnášely do jednotlivých pracovních skupin řadu konfliktů, od prospěchářství přes osobní nevraživost, udavačství. Množily se i různé kázeňské přestupky.

3.3. Závěr roku 1953 – 1. polovina roku 1954. Zrušení a reorganizace PTP a vznik vojenských pracovních jednotek s účelovým charakterem

Fakticky od poloviny roku 1953 začalo docházet k postupné přeměně PTP na technické prapory (TP). Důvod pro to byl dvojitý: za prvé ekonomický – TP byly použitelnější než PTP a za druhé politický – došlo k řadě protestů proti charakteru PTP, a to zejména ze strany USA, která ČSR obviňovala ze zneužití nucené práce proti odpůrcům komunistického režimu.

Zásadní reorganizaci VPJ přinesl 1. listopad 1953, kdy bylo hned 7 PTP přeměněno na prapory technické. V této době bylo registrováno 10 PTP a 17 TP.

Těmto jednotkám ale stále chyběly kvalitní velitelské kádry. Mírné zlepšení přinesli absolventi vojenských škol, kteří začali být dosazováni na velitelské posty od září 1953. Zásadní problémy, které provázely celou “historii” těchto útvarů, však nevyzimely.

“Zajímavě se vyvíjela také “převýchova” mužstva. Snahou organizací KSC a Československého svazu mládeže (ČSM), které u útvarů působily bylo, získat co největší počet nových členů. Ne vždy se to dařilo na základě svobodné volby, proto býval používán nátlak. Ve svazácké organizaci tak nakonec skončili též vojáci s klasifikací “E”, někteří dokonce ve výborových funkcích. Vznikaly tak paradoxní situace vůči opravdovým svazákům, které někdy vedly až k dezorganizaci svazácké skupiny. Zabránilo tomu až rozhodnutí Hlavního poradního sboru ministra národní obrany z října 1953 o vyloučení těch s klasifikací “E”, kteří se “aktivně zúčastnili protistátní činnosti zaměřené proti lidově demokratickému zřízení”, a ti, kteří byli potrestáni pro pokus o překročení státní hranice a jejich “výchova nepřinášela požadované výsledky.”³⁸

³⁸ Tamtéž, s. 44.

Roku 1953 působily v celé republice vojenské pracovní jednotky na 350 místech. V září tohoto roku se uskutečnila prověřková akce mezi příslušníky PTP klasifikace “E”. Bylo při ní zjištěno, že její většinu, téměř dvě třetiny, tvořili dělníci a malí rolníci. Zařazení sem byli často například na základě pouhého nesouhlasu s budovanými JZD, neaktivní či neangažované činnosti ve prospěch nového režimu, ale i z důvodů například ilegálního pokusu o opuštění republiky. Po této reorganizaci a prověření různých důvodů zařazení u konkrétních osob došlo ke snížení osob s “E” klasifikací, což vedlo ve svém důsledku k postupnému přechodu dalších PTP na prapory technické. Zánik PTP se neodvratně blížil.

Změny zahájené v roce 1953 vyvrcholily v 1. polovině roku 1954. Rozhodující roli tu sehrála smrt Stalina a značné odlehčení vnější politické situace, která se přestala “točit” kolem přípravy 3. světové války.

“Změna charakteru VPJ byla dokončena k 1. květnu 1954, kdy v souvislosti se zrušením klasifikace “E” a s propuštěním většiny osob z výjimečného vojenského cvičení byly reorganizovány zbývající PTP na technické prapory. Tím přestaly pomocné technické prapory, zřízené na podzim 1950 jako politické a kárné jednotky, existovat.

Vytvořil se nový druh vojska – vojenské technické jednotky, který měl účelové zaměření a jeho doplňování se řídilo jinými než politickými kritérii, ač i nadále byla určitá část branců zařazována do vojenských pracovních jednotek na základě tzv. kádrových předpokladů. Vzhledem ke zrušení klasifikace “E” lze však tyto doklady vystopovat a prokázat velmi obtížně.”³⁹

Zánik posledních čtyř PTP umožnilo zrušení klasifikace “E” k 30. dubnu 1954, včetně instituce výjimečného vojenského cvičení⁴⁰. Ti, kdo vykonávali základní vojenskou službu a patřili do zrušených PTP, pak přešli k technickým i bojovým praporům.

A následoval další paradox: propagační kampaň, která měla zpopularizovat veřejnosti vojenské pracovní jednotky. Ty byly pak prezentovány jako druh vojska, jež zajišťoval především národohospodářské potřeby státu. Vyplňoval místa, kde bylo třeba rychle splnit naléhavé úkoly, pomoci v oblastech, kde se kriticky nedostávalo pracovních sil.

³⁹ Bílek, J. Pétépáci, aneb Černí baroni úplně jinak: vyprávění o jednom z bílých míst naší nedávné historie. 1. vyd. Plzeň: Nava, 1996. str. 119.

⁴⁰ VHA, MNO, čj. 001085 GŠ/OMS 1954

4. Výpovědi očitých svědků

Z osobního rozhovoru s Bohuslavem Baláčkem, členem PTP Kolínsko, ve Velimi dne 17. 2. 2009:

“Opadlo listí ze stromů

A smutek padl do domu

Teskná to teskná doba je

A nikde žádná naděje”

“I tak jsme viděli toto složité období v našem životě, které poznamenalo “narukování” k PTP. Padesátá léta jsou vnímána mezi nejhorší období českých dějin dvacátého století. Byly v nich potlačeny občanské svobody i lidská práva. Chtěl bych zdůraznit, že nehodlám nikoho provokovat, ale spíše doložit, že jménem dělníků a rolníků zde byly páčány činy proti svobodě a lidskosti. Poukazuji také na skutečnost, že obě uváděné třídy byly v řadách PTP patřičně zastoupeny. Postiženi byli především ti, kteří projevíli vlastní názor. Budu se snažit přiblížit se co nejbliže dějinným skutečností. Neboť “peklem organizovaný ráj zůstává peklem a blahobyt jedněch se nedá vyvažovat zotročením a utrpením druhých.” Nějak si to stále bohužel pletou také současní komunisté právě v pohledu na kritická padesátá léta.

Probrat se historií “Pomocných technických praporů” není vůbec jednoduché. Naštěstí existují zasvěcení autoři, kteří v této látce hodně pokročili a shromáždili pro ty, kteří chtějí vědět, dost důležitých informací. Obrovská spousta dokumentů chybí, byla skartována, nikdy se už nenajde. Ani my tu už za pár let nebudeme. Proto je důležité, že každý z nás zbylých může podat další střípek do historické skládky.

Kořeny budování sítě PTP nutno hledat v Sovětském svazu. Ten byl pro nás vzorem i v těchto záležitostech a v historických konturách daných po válce jsme si ani nemohli zrovna příliš vybírat. Něco málo o politicky nespolehlivých v Rudé armádě jsme mohli vystopovat i bez odtajnění přísně tajných materiálů uložených kdesi v Moskvě. Již logická úvaha naznačuje, že rudoarmějci označení jako politicky nespolehliví byli nasazováni na akce, které mnohdy vylučovaly jejich přežití.

První pohled na PTP je viděn očima řadových příslušníků. V únoru, kdy se KSČ pomocí své ozbrojené složky Lidových milicí chopila moci, začala zasahovat do všech

oborů lidské činnosti. Zvláštní pozornost byla věnovaná armádě. Z hlediska KSČ bylo třeba zajistit zvláště západní hranici proti rostoucímu počtu přechodů nespokojených občanů. Pro tyto, ale i jiné úkoly nemohlo být použito všech vojáků. Byla zde i masa vojáků, jimž svěřit zbraň se zdálo komunistům přímo nebezpečné, tito lidé mohli v určité situaci podstatně ovlivnit život v celé zemi. Přistoupilo se tedy celostátně k přísnému kádrování všech příslušníků armády. Zvláště pečlivě byli politicky hodnoceni nováčci. Na soustavě kádrových posudků stály a padaly osudy desetitisíců. Posudky psali především funkcionáři národních výborů, místních organizací KSČ, služebny SNB a další. K jakým až groteskním přehmatům docházelo, je známo. V kádrových posudcích vyznívala osobní nenávisť, nezkontrolovaný fanatismus a podobné vlastnosti osob, které byly na straně příkazovatele. Z početné armády nespolehlivých byly zřizovány uváděné útvary PTP. Jednotlivé setniny (roty) čítaly 200 mužů. Svádí to k domněnce, že právě zde se perspektivně počítalo s velkými ztrátami. Mimo nováčků sem přicházeli i vyřazení od bojových útvarů, ohodnoceni tam dodatečně jako nespolehliví. Přicházeli také starší občané, proti kterým nemohlo být v občanském životě použito zákonů, a které chtěl režim takto zajistit pro uskutečnění svých záměrů. To se týkalo především rolníků, dosud plnicích nesmyslně zvyšované dodávky a odmítajících vstup do JZD či JRD.

Způsob dosazování důstojníků k útvarům PTP nebyl pro běžné "pětápáky" dost jasný. Domnívali se, že je možné je dělit zhruba do tří skupin: 1) političtí fanatici, požívající výkonnou moc, 2) neschopní od bojových útvarů, staří, provinilí, tělesně či duševně nezpůsobilí apod., 3) politicky nespolehliví, západáci, vládní vojsko atd.

Příslušníci PTP neměli výcvik ve zbraní a nebyli povyšováni. Byli nasazováni na různé práce: na staveniště, stavby silnic, do lesů, dolů a.p. Tito vojáci se od ostatní armády lišili svými černými výložkami.

U PTP byly zastoupeny všechny složky obyvatelstva. Věkový rozdíl nebyl přirovnatelný k žádné západoevropské armádě v době míru. Sloužili zde například staří zemědělci, duchovní, blízcí důchodovému věku, ba i důchodci. Byly zde početné skupiny studentů, zemědělců a inteligence. Různorodost doplňovali Židé, Romové, různí repatrianti, bývalí letci, "kopečkáři", vysloužilci z cizinecké legie, frontáci z wehrmachtu, příbuzní politiků a generálů, potomci šlechty, "Volyňáci", ale i členové vrcholných orgánů ČSM a KSČ.

U PTP sloužili pochopitelně též politicky spolehliví. K nim patřili například členové strážných oddílů – u bran táborů, instruktoři, velitelé čet apod.

Vojíni, pracující na různých pracovištích, byli podniky finančně odměňováni. Část peněz jim byla vydávána jako kapesné a část ukládána na vkladní knížky. Značné procento výdělků pohltily výdaje na stravu, ošacení, ubytování, elektřinu, dopravu, hygienu atd. Tyto položky byly vojákům strhávány ze mzdy. Manipulace s vydělanými penězi nebyly vojáky kontrolovatelné. Právě odtud plynuly pro armádu značné příjmy.

Poměry v některých táborech, zvláště na ostravsko-karvinsku připomínaly poměry v koncentračních táborech. Zdá se, že i přes přísné utajování se útvary PTP staly pro vládu ČSR neúnosnými. Zprávy o tom, že v Československu existuje v armádě nucená práce u nespolehlivých vojáků beze zbraní pronikly do zahraničí. Dokonce se také proslýchalo, že se tímto stavem zabývala jedna z komisí OSN se sídlem v Ženevě. Československá vláda toto nařčení odmítla. Nicméně útvary PTP byly brzy poté zrušeny. Původní plány s PTP se tak evidentně nenaplnily. Namísto převýchovy desetitisíců občanů procházejících “pétépackými” tábory se z nich stávala poměrně jednolitá masa odpůrců lži a intrik, násilí, bezohledného drezírování a ponižování.

Například jen pouhá nedělní vycházka byla závislá na splnění řady podmínek, počínaje plněním pracovní normy nad 100 procent. U bojových útvarů se v té době chodilo běžně na procházky i ve středu. Něco takového například u útvarů v severomoravské uhelné pánvi neexistovalo. Pro civilní zaměstnance počítal zákon s několikátýdenní dovolenou. Pracující vojáci u PTP však neměli na žádnou dovolenou nárok. Dvoudenní dovolená udělená “z milosti” tak byla velkým privilegiem. Tato vrcholná odměna však byla zároveň do jisté míry trestem. Kupříkladu: voják po odpracování směny musel běžet ze šachty do kasáren, kde mu příslušný poddůstojník vydal ze skladu vycházkový oděv. Potom spěchal na rychlík, v němž prostál kdesi v chodbičce 18, 24, ba i více hodin při cestě tam a zpět. V místě bydliště musel těsně po příjezdu, a pak zase těsně před odjezdem, vyhledat orgán SNB, který mu příchod i odchod potvrdil. Obyvatelstvo mělo podle našich zkušeností k “pétépakům” většinou kladný vztah.

Když se schylovalo ke konci éry PTP, vypustili komunisté fámu, že PTP je Slánského armádou. Byl to prý Slánský, kdo si tyto kádry vybíral, aby jich v případě potřeby mohl použít proti současnému vedení strany. Toto tvrzení však bylo poněkud pochybnou

omluvou za omyly, kterých se strana zřízením PTP dopustila. Následky tohoto nezdařeného záměru se táhly jako "černá nit" celou érou komunistické nadvlády. Být příslušníkem PTP se ještě v době jejich existence stalo ctí.

Největší koncentrace vojenských táborů nucených prací byla na Ostravsko – Karvinsku od roku 1951. Například v dubnu 1951 byl 58. PTP přesunut z mostu do Karviné. Uvádím označení jednotlivých rot (setnin) na Ostravsko – Karvinsku na počátku padesátých let s výpisem míst jejich působnosti, tak jak byly používány při poštovním styku: Barbora E; Doubrava O, P navazující na Sovinec K, L, M, N; Dukla P, T; Fučík O, P; Gottwald B, T, C, P; Kamčatka A, Z; Stachanov O; Stalingrad E, F, G, K, R; Václav K; I. Máj S a další.

Zaměříme se nyní na 10. PTP dislokovaný v táboře Sovinec.

Tábor se nacházel severovýchodně nadaleko od staré Karviné. Tvořila jej velitelská budova, čtyři kasárenské ubytovny a budova s halou, kuchyní, ošetrovnou a jídelnou. Prvními obyvateli byli "pétépáci", přemístění sem z dolu Hrdlovka na Mostecku. Tehdy je z lágrů v Dolním Jiřetíně, včetně těch, kteří už sedm měsíců fáráli na dole Partizán Slánský v Hamrech nebo Břežánkách a dalších nacpali do "hytláků" a odvezli na Ostravsko. Výzva Ostravska o pomoc, adresovaná mosteckým havířům totiž skončila fiaskem. Mostečtí sice na Ostravsko přijeli, ale po zjištění nelidských podmínek se zase vrátili domů. A tak to opět odnesli "pétépáci". Třicetiosmihodinový přesun mužstva z Hrdlovky u Duchcova popsal Ing. Vladimír Sekanina. Původními pracovišti těchto vyřazenců byly doly Gottwald a Nelson VIII, kde poprvé zaznamenali negativní projevy nadporučíka Řehořka. Také Karel Urbánek zaznamenal tento přesun na Sovinec a později na Doubravu. Jeho rodina byla z rodné vsi vykázána. Po tříletém pobytu u PTP podepsal dlouholetou brigádu, zatrpknul a domů se již ani po urovnání poměrů nevrátil.

Nové pracoviště v Karviné – Důl čs. Armády (dříve Prezident Beneš) byl chodbami spojen se šachtami Františka a Jindřiška. Tábor Sovinec byl obehnán drátěným plotem s ostnatým drátem. Bránu střežili ozbrojení vojáci, vyčlenění sem od bojových útvarů.

Ke snad největšímu přísunu branců k útvarům PTP došlo 1. října 1950. Půlnoční ostravský rychlík do sebe již v Praze vstřebal budoucí "pétépáky" ze západních Čech. Na všech dalších zastávkách doplňoval kapacitu, až do úplného vytěsnění ložního prostoru. Největší "příjem" zaznamenal v Kolíně. Ráno se pak rychlík v Ostravě a Orlové postupně vyprazdňoval, až se v Karviné vylidnil docela.

Na starém karvinském nádraží s ohlušujícím řevem zněly z tlampačů budovatelské písně. Nejčastěji “Zpívej Ostravo, sláva”. Poddůstojníci a důstojníci ihned po příjezdu obstoupili vystupující brance a řadili je do tvarů. Odtud’ byli tito hnáni zrychleným pochodem na fotbalové hřiště “Polonia”. Zde pak poddůstojníci četli jednotlivá jména, a podle nich sestavovali družstva. Takto rozdělené skupiny byly pak dále rozváženy autobusy kamsi na sever.

Už v srpnu 1946 provedl Klement Gottwald slavnostní výkop základů nového města “Stalingradu”, nového sídliště, postaveného asi 3 km severně od staré Karviné. V tomto “městě budovatelů” bylo nyní v nových bytovkách zabydleno na 600 nováčků. Stačilo pozamykat hlavní vchody a nechat otevřený pouze jediný. U něho pak patrovala ozbrojená stráž. Po ubytování nováčků pak nasledovala důkladná zdravotní prohlídka, prováděná táborem lékařem, tehdy ještě četařem Zdeňkem Vyškovským. Ten z počtu 600 vyřadil 23 mužů, které po několika dnech odeslal za doprovodu ozbrojené stráže do vojenské nemocnice v Ružomberoku. Z uvedeného počtu pak několik mužů, “zralých” na modrou knížku, vyřadili do civilu. Ostatní poslali k lehkým PTP.

K pozoruhodné události došlo na Stalingradě na začátku října 1951. To si již nováčci zvykli na rozcvičky pouze v trenýrkách, na rajony, pořadová, nástupy, prohlídky apod. Toho dne všichni napochodovali do nové tělocvičny, kterou uprostřed výstavby teprve nedávno postavili. Měl k nim promluvit bezpečnostní technik z Dolu čs. armády. Mluvil však místním dialektem, kterému téměř nikdo nerozuměl. Když velitelé umožnili klást otázky, vření mezi mužstvem se vystupňovalo. Náhle zhasla světla a vroucí masa na cvičební ploše začala tísnit důstojníky a poddůstojníky. Za nějakou dobu velení jakž tak dalo dohromady jednotlivé čety, které pak poddůstojníci do nočních hodin honili ulicemi města budovatelů.

Jáma Františka, oficiálně označovaná jako závod 02 dolu Čs. armády skrývala své tajemství. Celé jedno patro bylo pohřebištěm obětí jedné dávné katastrofy, způsobené výbuchem metanu. Dříve důl patřil rodině Láryšů. Jaká náhoda, když jejich příbuzný Zdeněk Sternberg, pozdější majitel hradu Štemberku na Sázavě zde byl nasazen jako příslušník 3. roty PTP z tábora Sovinec. Zde tedy padá pohádka Miroslava Švandrlíka o jeho působení na Zelené Hoře u Nepomuku. Sternberg sloužil již třetím rokem a právě tak jako ostatní toužil po dovolence. Když se štěstí usmálo na vojína V.H. z Červených Peček a krátkou dovolenou skutečně dostal, využil toho Zdeněk Sternberg k posláni

písemného vzkazu slečně Hrubé. (O baronu Hrubém bylo známo, že byl podporovatelem kapelníka Františka Kmocha). Po vojně se Sternberg se slečnou Hrubou oženil.

Nováčci tedy byli ještě v říjnu 1951 bez velkých ceremonií, ale hlavně bez patřičného poučení, nasazení na práci v hlubině. Za velmi krátkou dobu zde byli první zranění a zmrzačení. Dne 7. ledna 1952 otevřeli na 7. patře dolu novou stěnu, kterou obsadili “pétépáky”. A tak se mnozí, třeba ti z předku č. 338 z 8. patra zaradovali, že již nemusí pracovat ve sloji 80 cm vysoké. Krátce na to však celý důl Františka zažil stav ohrožení. Koncentrace metanu již dávno překročila hranici únosnosti a každým momentem mohlo dojít ke katastrofě. Havíři odmítli fárat a vojáci, kteří procházeli přísnými prohlídkami, byli nasazení na zabezpečovací práce. V chodbách stavěli silné zdi s průzory na brání vzorků odsávaného ovzduší. Každé vyfárání bylo šestnáctihodinovou zárukou prodloužení života. Po určité době se ale zase vše vrátilo do starých kolejí..

Všechny druhy vojsk v Československé republice vydávaly v padesátých letech své noviny. Nejinak tomu bylo i u PTP. Týdeník měl název “Náš voják na šachtě”. Vydávala jej posádková správa č. 50 v Orlové pro všechny útvary v Ostravsko-karvinském revíru. Na titulní straně byl zobrazen voják s puškou a s bodlem v bojové póze. Stal se zdrojem vtipů a posměšků. Proto byl titul ozbrojence zbaven a název zkrácen na “Voják na šachtě”.

U PTP bylo běžně narušováno listovní tajemství. Jsou známy případy, kdy důstojník při nástupu setniny citoval pro výstrahu text dopisu adresovaného vojákovi. Jindy naopak v dopise, který opouštěl kasárna, byla vymazána slova i celé věty. Patrně coby nežádoucí...

2. října 1953 došlo v jedné části na dole Františka k závalu. Ze tří přítomných vojáků se jednomu nestalo nic, druhý byl zraněn a třetí přišel o život. Jeho tělo přenesli do márnice nedaleko dětské nemocnice. Pak byl za doprovodu čestné čety dopraven na karvinské nádraží. Tam dali jeho rakev do nákladního vagonu, který označili křížem bílým křížem. Tak se dostal zpět do své rodné moravské obce. Pro mnohé to byl v té době jediný způsob, jak se vrátit do svého rodiště, neboť jim bylo úředně zapovězeno.

Ve středu 25. listopadu 1953 se v prostorách tábora Sovinec mohli naposledy míjet lidé. Nakonec se většina z nich během odpoledních hodin vracela po dlouhém odloučení

do svých rodišť. Zbylo tu však také poměrně značné procento tzv. neproověřených. Ti se zde trápili ještě řadu týdnů až měsíců.

Pro zdejší "pétépáky" nucené práce skončily. Z karvinského nádraží odjížděli ti, kterým národní výbory milostivě povolily návrat. Velení útvarů na tento souhlas čekalo. Ten byl většinou spojován s podmínkou vstupu navrátilce do místního JZD, čemuž se dotyčný zpravidla bránil. A tak nastával nový boj postižených o právo svobodné volby. Pokud se nechtěli vrátit zpět do dolů, museli se smířit s namáhavou a špatně placenou prací, která jim byla za "přimhouření oka" kdesi umožněna. Mnozí "demobilizovanci" docházeli k názoru, že neznámé osoby, které je po určité době po návratu z vojny navštěvovaly a předstíraly protistátní aktivity, nebyly nikým jiným než agenty StB, testujícími jejich záměry a postoje.

"Pétépácká" minulost otců poškozovala jejich rodiny po celou dobu vlády komunistů. Byla to například diskriminace jejich potomků při přijímání do škol. Jim samotným zase byly doručovány dotazníky s otázkami, které měly pomoci při odhalování jejich dalších možných protistátních aktivit. Mnozí přicházeli také o peníze. Například jim bylo odepíráno vyplácení třetího týdne dovolené po zákonném dovršení 33 let věku. Zaměstnavatel to zdůvodňoval tím, že nástupem do základní vojenské služby přerušili pracovní proces, ačkoliv prakticky pracovali nepřetržitě. Jejich odvolání nebral nikdo v úvahu. A tak byli například ročně kráceni o týden dovolené i po dobu pěti let. V závodech, kde bývalí "pétépáci" pracovali, měli tzv. patrony. Ti je sledovali a podávali o nich zprávy.

Myslím, že tuto dobu je potřeba dostat více do sdělovacích prostředků, do učebnic. Nemusí to být nijak podrobně, ani složitě. Stačilo by jen tak, aby se mladší generace, ale zdaleka nejen ona, dozvěděla aspoň část pravdy a jednou úplně nezapomněla na to, jak se dá zneužít moci, jak se dá zneužít zákonů. To je bez jakéhokoliv patosu nejmarkantnější a stále varující odkaz této doby!"

Ze setkání Klubu PTP pro Kolínsko a Kutnohorsko

Ve středu 4. března 2009 jsem se zúčastnila velmi zajímavého setkání. Konalo se v Kolíně a vyvolala jej učitelka z jedné základní školy v Kutné Hoře. Dívky z její třídy si vzaly za téma své soutěžní práce život v PTP. Předseda Klubu PTP pro Kolínsko a Kutnohorsko Vladislav Souček na něj pozval několik jeho členů, v současné době jich z tohoto regionu zbývá 104. Z jejich vyprávění pro ilustraci vyjímám:

Vladislav Souček:

“Byla to armáda v armádě. Můj táta byl živnostník, navíc starosta Sokola, já načelník. Podstatná věc sice žádná, na soud to nebylo, ale byl jsem nepřítel lidově demokratického zřízení. A to stačilo. Bylo mi dvacet a najednou jsem se ocitl v řadách “pětépáků”. Na dole, bez nároku na odvolání. Režimu se tehdy hodila každá ruka, navíc se zbavil potenciálních “remcalů”. Přišli jsme do úplně provizorních podmínek, vyfasovali vycházkové uniformy, říkalo se jim parádní, a v tom jsme reprezentovali, aby to navenek vypadalo. Na útvaru byly asi tři, praly se právě na ty vycházky... Umíte si asi spočítat, že jich nebylo mnoho. Pak jsme měli pracovní uniformy, některý z nás dokonce od anglického generála... Ale to je spíš úsměvné. Samotná práce při níž šlo často o život a postih rodin po našem návratu, už do této kategorie rozhodně nespadá.”

Miroslav Bubeník:

“Já jsem se ocitnul v brdských lesích, kde jsme likvidovali kalamitu. Na vojnu jsem sice narukoval jako normální voják, ale jednou jsem se zmínil svému veliteli, který si stěžoval na své hodinky, že bych mu mohl sehnat lepší, a bylo na mě upozorněno, že nabízím švýcarské zboží. Otec byl živnostník, truhlář, a to stačilo k převelení do PTP. Byli jsme nasazováni na různé práce, vystřídali jsme jich řadu po celé republice. Podmínky, do kterých jsem se dostal, ale nebyly tak zlé, například v Brdech nás bydlelo asi dvanáct na hájovně, likvidovali jsme stromy napadené kůrovcem. Dokonce jsem se za dva roky a 4 týdny služby navíc dostal i občas domů. Když jsem se vrátil, otci mezitím zrušili živnost a já si musel složitě hledat jinou práci.”

Miroslav Zlatohlávek:

“K ‘pétépákům’ jsem nastoupil 15. dubna 1951 a byl jsem tu do 25. listopadu 1953, tedy 31 měsíců. Důvody? V Českém Brodě jsme měli autodílnu, od roku 1945 jsem byl členem lidové strany, a v roce 1947 tu založili lidovci a socialisté Svaz přátel USA. Nastoupil jsem do Mostu, bylo mi 21 let. Dělal jsme všechno možné. Na stavbách závozníka, byl jsem také v Praze. Podmínky byly různé, někde snesitelné, jinde hodně tvrdé, záleželo na veliteli. Ale za sebe mohu říci, že nebyly tak nejhorší. V Praze jsme třeba bydleli docela slušně za Střešovickou nemocnicí, za prací jezdili do Vršovic. Ale: dokud jsme měli klasifikaci ‘E’, návrat ‘mezi lid’ byl v nedohlednu. Prostě bez šance. Když mě této kvalifikace zbavili a vrátil jsem do civilu, z autodílny byla Jednota. Nejdříve jsem šel do Státního statku a další roky pracoval v ČSAD.”

Zdeněk Kratochvíl:

“Můj osud byl podobný, jen s tím rozdílem, že všichni z naší rodiny pocházeli ze selského stavu, tedy byli sedláci. I já jsem vyfasoval klasifikaci ‘E’ s dodatkem: návrat nežádoucí. Kdyby nezemřel Stalin a Gottwald, existují dokumenty, na jejichž základě jsme měli být vystěhováni někam na Sibiř. Působil jsem u lehkých PTP. Pracovali jsme na různých stavbách, rekonstruovali jsme například letiště, různá kasárna, ubytování pro důstojníky. Vystřídal jsem jedenáct míst, začal v kovárně a skončil na Kvildě na Šumavě.”

Jan Štrobl:

“Na podzim roku 1951, podobně jako tomu bylo u mých kolegů, za námi přišli z národního výboru s tím, že jako statkáři neplníme předepsané dávky. Přitom celá rodina dřela do úmoru ve dne v noci, abychom vyhověli. Nebylo to však nic platné. Na začátku jsem pracoval v dole Armáda a potom mě přestěhovali do lágru na důl Doubrava. Z posudků jsem se dozvěděl, že jsem brán jako nepřítel lidové demokratického zřízení. První tzv. ‘opuštěák’ jsem dostal až po půldruhém roce. Doma jsem našel naprosto zničenou rodinu, těžce nemocného otce a bratra, zdevastované hospodářství, na kterém jsme předtím jen dřeli. Tím mě opravdu dostali. O hospodářství jsme přišli, byla na něj uvalena státní správa, dobytek byl odveden, stroje zmizely, rozkraden byl i krov na budovách, včetně trámů a tašek. Z nich si pak budovali komunisté své nové domy. Příkaz přišel z kraje, místní s tím nechtěli nic mít a sami

riskovali své existence. Dodávky jsme plnili, ale ani moje odvelení na Ostravu nepomohlo. Byl jsem z domova zvyklý tvrdě pracovat i v noci, takže pro mě nebylo nijak složité plnit zadané, pro jiné mnohdy neúnosné úkoly. Na šachtě mě poranil důlní vozík, zachránil jsem se doslova zázrakem, stejně jako při závalu. Na tuto dobu vzpomínám opravdu nerad. Moje nasazení u PTP, přestože někdy až v nelidských podmínkách, nebylo nic proti tomu, co jsem pocítil jako největší křivdu. Zvůle režimu zničit existenci vybraných lidí pouze pro původ, který byl podložen jen prací, pronásledovala celou naši rodinu prakticky po celý život.”

Závěr

Hodnotit období tzv. padesátých let, byť “jen” z hlediska problematiky Táborů nucených prací a Pomocných technických praporů je velmi obtížný úkol. Složitý pro historiky, právníky, ale i současnou politickou scénu. Rehabilitace a především odškodnění lidí, nuceně nasazených, zůstává ještě dnes nedořešenou otázkou. Obávám se, že i v mnohých nedořešenou otázkou zůstane. Ať už z nedostatku relevantních informací, potažmo důkazů, tak ze strany státní moci, která dá, asi logicky, přednost aktuálním problémům.

Téma své diplomové práce jsem si vybrala proto, že jsem o něm něco věděla z vlastní rodiny, ve které se vždy diskutovalo o všem. O tom, že moje prababička byla vystěhovaná ze statku jsem se dozvěděla už jako malá, stejně jako to, že rodiče matky nemohli studovat a těžko hledali práci mimo dělnické obory, přestože ukončili středoškolské vzdělání s maturitou. Prababička byla “přikázaná” do sběrného TNP v Dlažkovicích, kterému se vyhnula útekem do Bratislavy, její statek byl znárodněn, zbytek rodiny vystěhován do vlastního, též ale znárodněného deputátního domku, kde byl trpěn. K jakési “nápravě” došlo až po listopadu 1989. Moje hodnocení tak může vyznít jako částečně subjektivní, i přes značný časový odstup.

Pro většinu naší generace je toto období dávnou historií, podobně jako II. světová válka, nebo s trochou nadsázky dějiny starověkého Říma. Díla historiků na toto téma se dostanou do rukou jen těm, kteří se o ně opravdu zajímají. Vzhledem k tomu, že byla řada dokumentů zničena a některé ještě čekají na odtajnění, nebude už nikdy možné dokonale zmapovat vše, co tuto složitou dobu provázelo.

Právní podklady pro vznik TNP i PTP vycházely z dané politické situace. Po skončení II. světové války připadlo Československo po dohodě vítězných mocností do sovětské zóny. S ní muselo přijmout též její pravidla, což poměrně logicky vyústilo v maximální aktivizaci komunistické strany, která po sovětském vzoru začala připravovat a postupně prosazovat řadu zákonných opatření. Po převzetí moci v únoru 1948 jí už nic nestálo v cestě k opravdovému prosazení “očisty” společnosti od lidí, které považovala za nepohodlné režimu. Oddosobním-li se zcela od osudů všech, kteří se ocitli proti své vůli v různých táborech a zvážím-li tehdejší politickou situaci, komunistické špičky udělaly to, co se od nich očekávalo. Prostřednictvím svých ministerstev připravily v

krátké době zákony, k nim směrnice a prováděcí vyhlášky tak, aby vůči veřejnosti zapadaly do původního zákonného rámce. Navenek na něj navazovaly a dokonce společnost, která se pomalu vzpamatovávala z války a překonávala značné těžkosti, měly chránit před rozvratem. Nedělám si však iluze, že to stranické špičky, které rozhodovaly o konečné podobě připravovaných návrhů, myslely v intencích slibů, které šířily mezi veřejností.

Narychlo připravené normy, které měly svou represí, skrytou v mimosoudních postizích, zajistit absolutní loajálnost obyvatelstva, se ve svém konečném výsledku minuly předpokládaným účinkem. Na jednu stranu možná dostaly do TNP či PTP osoby, které se vyhýbaly práci, zloděje a prostitutky, na druhou stranu však na mnoha místech postavili funkcionáře národních výborů, a to hlavně na vesnicích či menších městech před těžký úkol: zbavit se většinou vážených občanů. Sedláků, maloročníků, živnostníků všech možných profesí, farářů, ve městech pak k nim přibývali lidé z řad inteligence. Byli i funkcionáři, kteří se ke svým novým úkolům stavěli laxně, dokonce se snažili mnohde pomoci. V malých lokalitách se ale většinou nenapravitelně nabouraly vztahy, které byly budovány dlouhá léta.

Všichni příkázání nebo odvelení lidé přicházeli z velké většiny do nepřipravených podmínek a z jejich postupných svědectví bylo už brzy jasné, že prostřednictvím nich režim “záplatoval” absolutní nedostatek pracovních sil tam, kde je chtěl mít. Vágní znění právních podkladů režimu umožňovalo širokou libovůli při jejich nasazení. Když se měli vracet do svých domovů, často neměli kam – jejich rodiny byly vysídleny. Přijímali pak většinou špatně placenou práci v místech svého “trestu”. Po smrti Gottwalda a Stalina TNP a PTP postupně zanikly. Jejich dozvuky však přežily dodnes. Přestože obě tyto formy represe byly, jak říkají její oběti, ničím, proti zinscenovaným procesům politickým

Měla jsem vzácnou možnost, zúčastnit se setkání více než desítky příslušníků PTP začátkem března tohoto roku. Přestože byli “jen” ze dvou regionů, Kolínska a Kutnohorska, každý jejich příběh by vydal na knihu. Co člověk, to jiný osud, zneužitý na základě práva. Šlo většinou o syny bývalých sedláků či živnostníků. K PTP odcházeli kolem dvaceti let svého věku. Nebylo ale výjimkou, že se tu potkávali se svými tchány, staršími sourozenci a dokonce otci. Do TNP byly přikazovány i ženy. Ani po výkonu v některém z pracovně donucovacích táborů však jejich problémy

nekončily. Na základě posudků se jen přenesly na jejich děti, které nemohly studovat a jen těžko hledaly práci.

Zaujalo mne, že tito lidé nežalují, nestěžují si, byť se jim vlastně nedostalo prakticky žádného odškodnění za léta strávená nedobrovolným budováním socialismu, za újmy na zdraví, ať už fyzickém nebo psychickém. Zcela cíleně jsem se jich ptala: “Jaké poučení bychom si z této doby měli vzít my?” Žádný z nich neměl jednoznačnou odpověď. Přáli si jen jediné: Aby o jejich osudech měli lidé více informací. Uvědomují si, že už jim jako nezřídka osmdesátníkům příliš času nezbývá, příliš času na to, předat nějaké poselství těm úplně mladým, kterým už se nedostává informací ani z vlastních rodin. Současná computerová mládež nebude číst právně a fakticky zpracovaná pojednání historiků, právníků a vědců, zaujmout ji může pouze příběh, když se jí ve školách dostává jen jakási neujasněná koncepce našich ještě nedávných dějin. Ale i příběh může pomoci zastavit represi, která třeba někde skrytě číhá na svou příležitost.

Odnesla jsem si zajímavý, ale jistě neznámý poznatek: tito lidé a jejich rodiny, přes všechny útrapy, kterých se jim od komunistů dostalo, odešli nakonec posílení. Až na výjimky, zůstali nezlomeni. Přes veškerou snahu si komunisté právě těchto lidí náklonnost a loajálnost nezískali, převýchova “nepřátel lidově demokratického režimu”, se zcela minula účinkem. To, že nakonec zasáhla nejvíc dělnickou třídu, je už paradoxem paradoxní doby.

Úkolem politické reprezentace, právníků a zákonodárců by v demokratickém státě mělo zůstat chránit své občany. I mým úkolem by mělo být chránit čistotu právního řádu před mocenským zneužitím. Protože jak říkají poučení: “Do stejné řeky můžeš vstoupit hned několikrát, a ani nevíš jak.”

Seznam zkratk:

ČSM	Československý svaz mládeže
JRD	jednotné ronické družstvo
JZD	jednotné zemědělské družstvo
KNV	krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana československa
MNO	ministerstvo národní obrany
MNV	ministerstvo národního vnitra
NF	Národní fronta
NOF	Národní obrozenecká fronta
ONV	okresní národní výbor
OSN	Organizace spojených národů
PTP	pomocné technické prapory
Sb.	Sbírka zákonu republiky Československé
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNR	Slovenská národní rada
StB	Státní bezpečnost
T 43	název perzekuční akce, usilující o naplnění PTP (T- asi tábory, 43-referát 43, oddělení 4, sektor II ministerstva vnitra
TNP	tábory nucených prací
TP	technické prapory
ÚV KSČ	ústřední výbor Komunistické strany Československa
VHA	vojenský historický archiv
VPJ	vojenské pracovní jednotky
VVPJ	velitelství vojenských pracovních jednotek

Seznam literatury:

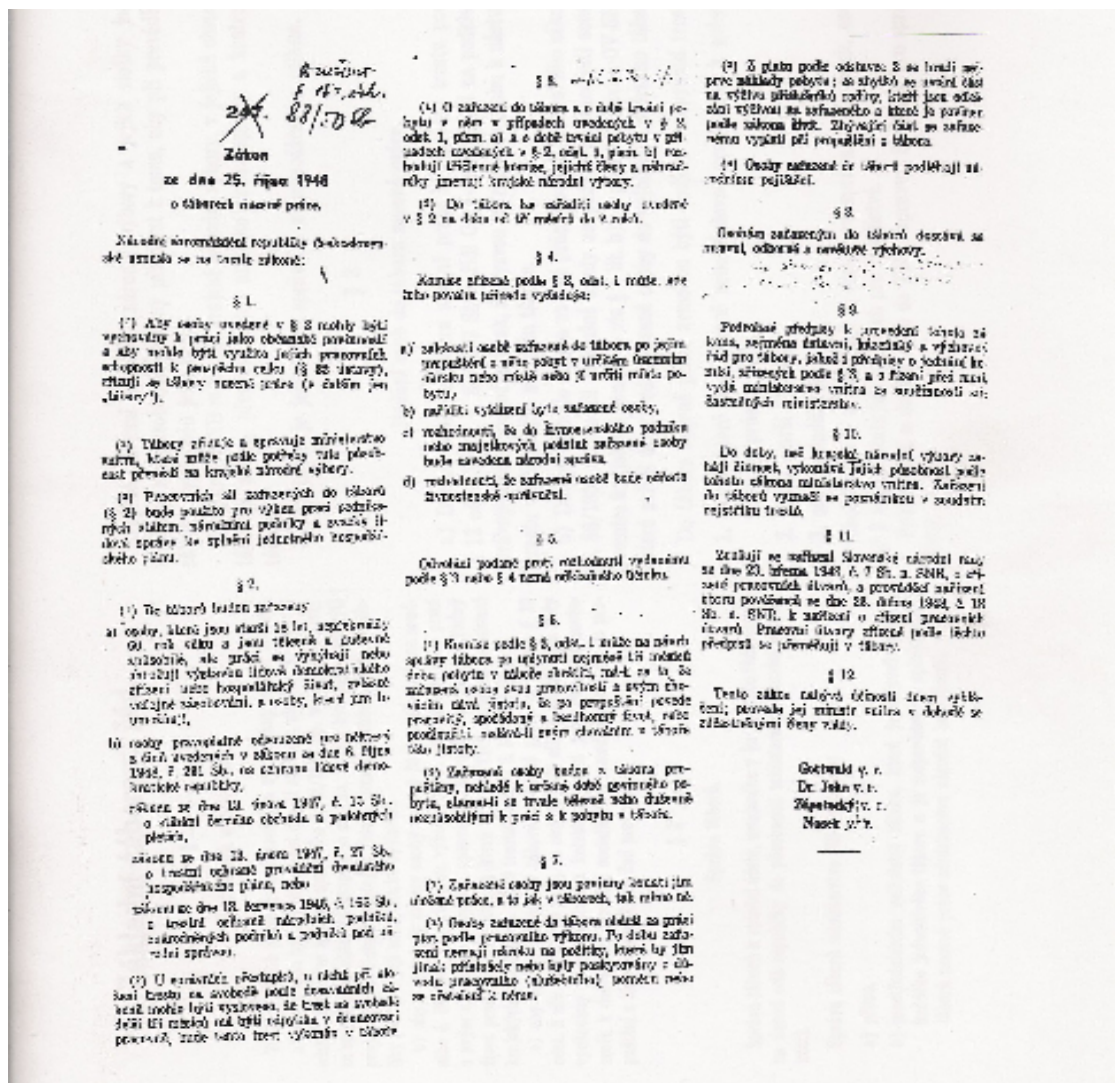
- 1) Borák, M. – Janák, D. Tábory nucené práce v ČSR 1948-1945. 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996.
- 2) Bártík, F. Tábor Vojna: ve světle vzpomínek bývalých vězňů. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008.
- 3) Kratochvíl, A. Žaluji. Svazek I, Stalinská justice v Československu. 1. vyd. Praha: Česká expedice: Dolmen, 1990.
- 4) Soukup, L. Zákon o táborech nucené práce v ČSR z r. 1948. In *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Sborník příspěvku*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. s. 415-427.
- 5) Bílek, J. Pétépáci, aneb, Černí baroni úplně jinak: vyprávění o jednom z bílých míst naší nedávné historie. 1. vyd. Plzeň: Nava, 1996.
- 6) Courtois, S., et al. Černá kniha komunismu: zločiny, teror, represe. Díl I. Přeložila Zuzana Dlabalová. 1. vyd. Praha; Litomyšl: Paseka, 1999.
- 7) Tábory nucené práce a další projev perzekuce 1948-1954: Sborník konference Opava 30.října 1991, Slezský ústav ČSAV a filozofické fakulty Slezské univerzity. Opava: Slezská univerzita, 1992.
- 8) Grónský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Díl. 2. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. s. 417-420
- 9) Janák, D. Kapitoly o československém vězeňství 1945 – 1955: historické souvislosti, právní základy a politické aspekty. 1. vyd. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002.
- 10) Bílek, J. – Kaplan, K. Pomocné technické prapory 1950-1954: vznik, vývoj, organizace a činnost. Tábory nucené práce v Československu v letech 1948-1954. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992.
- 11) Malý, K. a kolektiv. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2.vyd. Praha: Linde, 1999.
- 12) Stav, M. Co byly PTP a kdo byli skutečně „pétépáci“?. 1995.

PŘÍLOHY

Příloha č.1

Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce(TNP)

Sbírka zákonů a nařízení z roku 1948 s. 1530 – kopie zákona č. 247/1948 Sb., o TNP ze dne 25.10.1948.

Příloha č. 2

Zákon č. 88/1950 Sb. – trestní zákon správní

§ 12.

Výměra trestu.

(1) Při výměře trestu se přihlíží k stupni nebezpečnosti přestupku pro společnost, k míře zavinění, k osobě pachatele, jakož i k okolnostem přitěžujícím a polehčujícím.

(2) Převažují-li okolnosti přitěžující, lze uložit pokutu a odnětí svobody zároveň, i když to není ve zvláštní části stanoveno.

(3) Je-li ze způsobu spáchání přestupku patrné,

že jím byl nebo měl být projeven nepřátelský postoj k lidově demokratickému řádu republiky nebo k její socialistické výstavbě, lze uložit trest odnětí svobody na tři měsíce až dvě léta. Zároveň lze uložit pokutu až do dvojnásobku sazby stanovené na přestupek ve zvláštní části. Trest odnětí svobody i náhradní trest odnětí svobody za nedobytou pokutu se v těchto případech vykoná v táboře nucené práce.

(4) Ustanovení odstavce 8 nelze použít u osoby mladší než osmnáct let.

Příloha č. 3

Zákon č. 89/1950 Sb. o trestním řízení správním

§ 90.

(1) Pro rozhodování o závažnějších přestupcích se zřídí u národních výborů tříčlenná trestní komise. Bližší předpisy o rozsahu její činnosti vydá mi-

nisterstvo vnitra v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady.

(2) Obecné předpisy upravující organizaci a činnost národních výborů a jejich složek zůstávají jinak nedotčeny.

Příloha č. 4

Zákon č. 86/1950 Sb. – trestní zákon

§ 36.

Zařazení do tábora nucené práce.

(1) Kdo trestným činem projevils nepřátelství k lidově demokratickému řádu a za výkonu trestu neprokázal svou práci a svým chováním polepšení opravňující k naději, že povede řádný život pracuj-

cího člověka, může být po odpykání celého trestu dočasného odnětí svobody zařazen do tábora nucené práce na tři měsíce až dvě léta.

(2) Do tábora nucené práce nelze zařadit osobu mladší než osmnáct let.

Příloha č. 5

Zákon č. 87/1950. o trestním řízení soudním

§ 279.

Zařazení do tábora nucené práce.

(1) O tom, zda má být odsouzený po odpykání trestu odnětí svobody zařazen do tábora nucené práce, rozhoduje na návrh krajského prokurátora komise pro podmíněné propuštění, zřízená u krajského soudu, v jehož obvodu se na odsouzeném vykonává trest odnětí svobody.

(2) Navrhne-li to krajský prokurátor do tří dnů od vyrozumění o rozhodnutí komise pro podmíněné propuštění, předloží komise věc k přezkoumání ministru spravedlnosti, jenž rozhodne s konečnou platností.

(3) Rozhodnutí podle odstavců 1 a 2 musí být učiněna před skončením výkonu trestu odnětí svobody.

Příloha č. 6

TNP zřízené podle zákona č. 247/1948 Sb. a zákonů č. 86 a 88/1950 Sb

Poř. čís.	Umístění TNP	Pohlaví M/Ž	Datum zřízení	Datum zrušení
1.	Kladno-Dříň	M	*(11. 11.) 10. 12. 1948	15. 12. 1950
2.	Dolní Jiřetín	M	*(1. 12.) 15. 12. 1948	12. 3. 1950
3.	Č. Budějovice II	Ž	15. 12. 1948	15. 2. 1949
5.	Ostrava-Kunčice	M	15. 12. 1948	18. 8.–6. 9. 1951
6.	Doubrava	M	15. 12. 1948	28. 1. 1949
7.	Lazy	M	15. 12. 1948	24. 2. 1949
8.	Ostrava-Hrušov	M	*(17. 12. 1948) 28. 1. 1949	1. 6. 1949
9.	Nováky	M+Ž	od 18. 12. 1948	30. 9. 1951
10.	Ilava	M+Ž	od 18. 12. 1948 (leden–červen 1950)	30. 9. 1949 (26. 6. 1950)
11.	Ústí n. Oravou	M	od 18. 12. 1948	30. 4. 1949
12.	Třinec	M	28. 12. 1948	20. 1. 1951
13.	Kladno-Dubí	M	1. 1. 1949	12. 3. 1950
14.	Lešany	M+Ž	asi 1. 1. 1949	15. 8. 1949
15.	Stárkov	M	1. 1. 1949	1. 1. 1950
16.	Oslavany	M	25. 1. 1949	31. 1. 1951
17.	Znojmo	Ž	leden 1949	16. 7. 1949
18.	Brno	M	únor 1949	15. 2. 1954
19.	Pardubice	M+Ž	březen 1949	31. 5. 1951
20.	Ostrava-Vitkovice	M	1. 4. 1949	25. 1. 1951
21.	Valtice	Ž	11. 7. 1949	20. 4. 1951
22.	Uherčice	Ž	11. 7. 1949	31. 5. 1951
23.	Široké Třebčice	Ž	asi 15. 7. 1949	15. 12. 1950
24.	Všebořice I	M	25. 7. 1949	31. 12. 1950
25.	Č. Budějovice I	M	1. 9. 1949	15. 2. 1950
26.	Mírov	M	12.–20. 9. 1949	18. 7. 1951
27.	Sv. Jan pod Skalou	M	1. 10. 1949	31. 12. 1950
28.	Hodonín u Kunštátu	M	1. 10. 1949 (od 1. 3. 1949 záložní)	asi 1. 12. 1950
29.	Hronec	M	1. 10. 1949	20. 3. 1951
30.	Jáchymov-Vršck	M	3. 10. 1949	asi 25. 4. 1951
31.	Jaroslavice	Ž	21. 11. 1949	15. 4. 1951
32.	Dlažkovice	Ž	15. 12. 1949	1. 11. 1951
33.	Gottwaldov I	M	15. 12. 1949	31. 1. 1951
34.	Příbram-Vojna	M	prosinec 1949	20. 7. 1951
35.	Trenčín	M	26. 6. 1950	31. 10. 1950
36.	Jáchymov-Nikolaj	M	1. 9. 1950	15. 2. 1951
37.	Jáchymov-Plavno	M	15. 9. 1950	5.–20. 7. 1951
38.	Příbram-Brody	M	listopad 1950	20. 1. 1951
39.	Gottwaldov II	Ž	1.–8. 4. 1951	31. 1. 1954
40.	Všebořice II	M	1. 6. 1951	30. 6. 1953
41.	Ruskov	M	1. 10. 1951	15. 5. 1953

Pramen: Sestaveno podle situačních zpráv o TNP, výnosů a dalších materiálů MV, MNB a MS z let 1948–1954.
* – možné datum zřízení.

Zwangsarbeitslager und ihre Verankerung in der Rechtsordnung der ČSR

Zusammenfassung

Motivation: Das Thema für meine Diplomarbeit wählte ich deshalb, weil ich darüber etwas aus meiner Familie wusste. Meine Urgroßmutter wurde in das Zwangsarbeits-Sammellager in Dlačkovice eingewiesen, ihr Gutshof wurde verstaatlicht und der Rest der Familie in das ebenfalls verstaatlichte Häuschen für Bedienstete umgesiedelt.

Ziel meiner Arbeit ist es, den Zeitraum ab dem Entstehen der Zwangsarbeitslager und Technischen Hilfstruppen im Jahr 1948 bzw. 1950, bis zu ihrem Erlöschen im Jahr 1954 zu kartieren und zu versuchen, als künftiger Rechtsanwalt die Lehre daraus zu ziehen, wie leicht das Recht zu machtpolitischen Absichten missbraucht werden kann.

Beschreibung des bearbeiteten Problems: In meiner Arbeit war ich bemüht, die Entwicklung der Rechtsregelung ab der Gründung der Zwangsarbeitslager im Jahr 1948 und der Technischen Hilfstruppen im Jahr 1950 bis zu ihrem Erlöschen im Jahr 1965 festzuhalten.

Lösungsansatz: Bei der Kartierung dieser Epoche gehe ich zuerst von zeitgenössischen Dokumenten und davon aus, was schon über diesen Zeitraum erforscht und von anderen Autoren geschrieben wurde, sei es von Historikern oder Juristen, und ich bemühte mich, diese Tatsachen weiter zu belegen und zu ergänzen um Aussagen von Personen, die direkt in eines dieser TNP oder PTP genannten Lager eingewiesen waren.

Ergebnisse und Fazit: Die Epoche der sog. fünfziger Jahre, sei es auch „nur“ vom Gesichtspunkt der Problematik der Zwangsarbeitslager und der Technischen Hilfstruppen, zu beurteilen, ist eine schwierige Aufgabe. Aufgrund dessen, dass viele Dokumente vernichtet wurden, wird es nie mehr möglich sein, alles zu rekonstruieren, was diese komplizierte Zeit begleitete. Aber auch so ist es mehr als eindeutig, dass die

Gründung der Zwangsarbeitslager eine der markantesten Erscheinungen der willkürlichen und zweckmäßigen Verletzung der grundlegenden Menschenrechte und Freiheiten der Bürger in Form außergerichtlicher, im Wesentlichen durch nichts regulierter Repression war. Aufgabe der politischen Repräsentation, der Juristen und Gesetzesgeber sollte es also in einem demokratischen Staat bleiben, vor allem seine Bürger zu schützen. Auch meine Aufgabe als künftigem Rechtsanwalt sollte es sein, die Reinheit der Rechtsordnung vor machtpolitischem Missbrauch zu bewahren.

Název práce v anglickém jazyce:

The Forced Labour Camps And Their Legal Regulation In The Legal Order Of ČSR

Klíčová slova:

nucená práce (forced labour)